ÂW²ýW¼ WýWÐ

دەرچوون لە سنە ـ دیمەنی زەوی ـ چادرەکانی کولانە ـ سیاسەتمەدارانی مەزنی کورد ـ ڕووباری (قیزیل ئوزون) ـ هەوارەکان ـ سەرنجەکانی لادێییەک ـ ڕەوشتی نائاسایی جاف ـ ڕێگایەکی کوور ـ شیرینی و ساردەمەنی لە هەنگوین و کەرە ـ گەیشتنە گوندی (میک) ـ ڕیچ خانم دەبرێ بۆ گوندێکی تر ـ پوورە هەنگ ـ گەیشتنەوەی ڕیچ خانم پێمان ـ دیاریی میوە لای (والی)یەوە ـ گەیشتنە (بانە) ـ کوڕەکەی والی ـ میوەی تازە پێگەیشتوو ـ.

٣٠ی ئاب

بەیانی زوو لەخەو هەستام، گیانم تێکچووبوو، بەڵام هەر سووربووم لەسەر سەفەر. کاتێکیش گەیشتمە دەرەوەی کۆشکەکە، تووشی میرزا فەرەجوڵڵا بووم، بەپەلە بۆ لام دەهات، توند دەستی گوشیم و سوپاسی کردم کە بە تەنگ تکاکەیانەوە بووم و وام کردووە ئیتر بەتەواوی دڵنیابن و تا دەرەوەی شار بەرێی کردم، بەڵام عەبدوڵڵا بەگی کوڕی عینایەتوڵڵا بەگ، بۆ بارەگاکەی والی یاوەریی دەکردم، کە والی خۆی بە تایبەتی بۆ ئەو کارەی ناردبوو، لەپێشدا بە دەروازەی قەڵاکەدا تێپەڕین و پاشان بە دەروازەی وارشی شارەکەدا، کە وارشەکەی (بەسرە)ی بیر دەخستمەوە، چونکە ئەویش هەر لە قوڕ دروستکرابوو. لەوێدا بۆم دەرکەوت کە شار، جگە لە وارشە قایەکەی قەڵاکە، هەر یەک وارشی هەیە و لەوە بەدواوە دەوروبەرێکی بەرفراوان دەست پێدەکات.

لە شەش چارەکێک کەمدا بەتەواوی شارمان جێهێشت. عەبدوڵڵا بەگ ڕاست و دروست هۆی خەمباربوونی دوێنێ شەویانی بۆ باسکردم و وتی تۆ هەر تەنیا شتێکی کەم دەربارەی شتە تایبەتییەکانی (والی) و گومان و ڕقی دەزانیت، چونکە ئەگەر بیستبای تۆ، وازت لە سەردانەکەی هێناوە، ئەو بەمجۆرەی لێک دەدایەوە:

(منیش وەک دراوسێکانم چەند جارێک بێهودە ئەم کابرایەم بانگهێشتن کردووە، کەچی ئەوا بەپێی خۆی و بەتەواوی ئارەزووی خۆی، ڕێی گرتۆتەبەر و ڕەنگە هەندێ کاروباریشی ببوایە، کە دەیویست پێمی بڵێ و پیاوەکانیشم لە (سنە) ئەمە دەزانن، بەڵام هەر بە ئەنقەست بێزاریان کردووە و نەیدیوم. لەبەرئەوە چاکەی منیان ناوێت، یان ڕەنگە پیلانگێڕیش بن لە دژم).

پاشان کوڕە لاوەکە وتی: (ئیتر خۆت لێکی بدەرەوە و بزانە ئەم بیرکردنەوانە چ ئاکامێکی تاریکی بەسەر دەهێنایەن). عەبدوڵڵا بەگ پێی وتم زستانی (سنە)، لە هی سلێمانی ساردترە و هاوینەکەیشی فێنکترە.

هەرکە لە شاریش دەرچووین ڕێگاکە وردە وردە دەبووە بەرەو ژوورکە و بەدرێژایی سەفەرەکەمان هەر وا بوو، زەوی جوان دەبینرا و کشتوکاڵیش تیایدا مام ناوەندی بوو، لووتکەی کێوەکانیش هەڵوەریو شەقار شەقاربوون، هەندێکیان ئەوەندە زۆر شەقار بوون، وەک شوێن ئاسەواریان دەنواند، بۆیە تەلەبەرد و گلەسپیمان لەم دیو و ئەودیوی شاخەکانەوە دەبینی. بەشێکی زۆری ئەم شەقاربووانەش لەوە دەچوون ئاسنیان زۆر تێدابێ، ڕەنگی هەندێکیشیان مەیلە و سەوزبوون.

ماوەیەک بەشێوێکدا ڕۆیشتین و لەنزیک هەشتدا لای چەپمانەوە گوندی (ساری قامیش)ی(*) گەورە و ڕەزەکانیمان بینی، پاش ئەوە بەبانەکانی (ئەڵڵا خودا)دا هەڵگەڕاین، کە هەڵگەڕانێکی زۆر کووڕ نەبوو. لە نۆ و چل و پێنج دەقیقەدا گەیشتینە تەپڵەسەرەکەی. ئەم شاخانەش بەڕیزە شاخەکانی (بازرخانی)یەوە دەلکێتەوە و درێژدەبێتەوە و بەتروپکە بەرزەکەیەوە، لە هەموو زنجیرە هاوتەریبەکانی لای چەپمان دووردەکەوێتەوە. شاخیش لە پشتمانەوە و بەلای خۆرهەڵاتی باشووری خۆرهەڵاتەوە هەبوون. لە باشووری خۆرهەڵاتیشمانەوە، لە دوورەوە دەشتەکانی (بان لێلاق)(**) دەکشان، کە لە پشتییەوە لووتکەی شاخی بەرزمان لێ دەرکەوتن، لە هەموو لایەکیشمانەوە لووتکەی شەقار شەقارمان لێ دیاربوون. وەرسووڕانەوەمان بە دەوری کێوەکەدا ماوەیەکی خایاند.

لە دە و بیست دەقیقەدا نشێو ببووینەوە و زۆر لێژ نەبوو. ئەم کێوەش ڕووی کردبۆوە باکووری خۆرهەڵات. لە دەوروبەری یازدە و نیودا گەیشتینە گوندی (باینچۆ)ی گەورە و پیس، کە لەدامێنی نشێوییەکەدا، لە دۆڵێکدا بوو، دەکەوتە سەر ناوچەی (حەسەن ئاوا). لێرەدا بەڕێگاکەی (تەوریز) گەیشتین. سەمتی ڕۆیشتنەکەشمان بەگشتی ڕووەو باکوور بوو، خێرایی ڕێکردنیشمان زۆر زۆر باش بوو، جگە لە سەعات و نیوێک نەبێ، کە بەسەر تووڵەڕێیەکی بەردەڵانی سەختەوە تووشی دەردەسەری بووین، تا ڕێگاکەمان کردەوە، کە ڕێگایەک بوو بەردەکانی وردبوون و بە دەوری لاپاڵێکی کێوە لێژەکانەوە بوو.

هاوسەرەکەم هەر بەرەبەیان بەسواری ئەسپەکەی، شاری جێهێشتبوو، تەنیا سەعاتێکیش لە پێشمانەوە بوو، ئەو ڕێگایەکی گرتبووەبەر، لەوەی ئێمە پێچاوپێچتر بوو. ئەوەی لە قۆناغی ئەمڕۆماندا بڕیبوومان، چوار فرسەخ بوو.

٣١ی ئاب

لە سەعات پێنج و چل دەقیقەدا سواری ئەسپەکانمان بووینەوە. پاش ئەوەش ماوەیەک بەشێوێکدا ڕێمان کرد و چووینە پێشترەوە، زەوی جوانتر خۆی دەنواند و لووتکەی کێوەکانیش چاکتر دیار دەبوون. بەدەم ڕێوە هەندێ تەلەبەرد و گلەسپی و کەمێکیش نتراتی پۆتاس، یان خوێی بارووداومان بینی، بەڵام دەربارەی بەپیتی و بێ پیتیی

(*) ئێستا پێی دەڵێن: سەراو قامیش، یان: ساروو قامیش ـ م.

(**) بان لێلاخ ـ یشی پێدەڵێن ـ م.

خاکەکەی، نەمانده‌توانی هیچ بڕیارێکی لەسەر بدەین، کشتوکاڵیشی تیا کەم بوو. لە سـەرەتای ڕێکردنماندا کـانیـاوێکی زۆرمـان دی. (بان لێـلاق)، کـە دەکـەوتە لای خۆرهەڵاتمانەوە، بەشێک بوو لە (سنە) و دیمەنیشی لە دەشتێک دەچوو، ڕیزە شاخێک بیبڕێت، لە وەرزی هاوینیشدا لە ناوچە زۆرساردەکان بوو. ڕێگاکەمان هەردە و هەڵەت و سەمتی ڕۆیشتنەکەشمان زۆر ڕووە و باکوور بوو، هەواکەشی سازگاربوو، هەوای مانگی کانوونی یەکەمی بەغدای دەهێنایەوە یادم.

لە نۆدا لای چەپمانەوە بەلای گردێکی توورەکەڕێژی تەختدا تێپەڕ بووین، نادر شاە ـ لەکاتی جەنگ کردنیدا لەگەڵ (توپال عوسمان)ی پاشای بەغدادا، دروستی کردووە و چادرەکەی لەسەر هەڵداوە و لەبەر سازگاری هەواکەی، ماوەی چل ڕۆژ ماوەتەوە. لە نۆ و چل دەقیقەدا گەیشتینە لای ڕەشماڵەکانی گوندی (کولانە) لە هەواری هاوینەیاندا، وەک چۆن گوندنشینەکانی (بەرۆدە) دەچنە هەوار. ڕەشماڵەکان لە نزیک ڕێگاکە هەڵدرابوون و لە گردی (تاوشان تەپە)شەوە(*) زۆر دوور نەبوون. بۆیە بەم ناوەشەوە ناونراوە، چونکە ڕۆژانی زستان، کەروێشکی زۆر تیا دەبینرێ. ئێرانییەکانیش وەک تورکەکان، بۆ ڕاوە کەروێشک، هەڵۆ بەکار ناهێنن، بەڵکو تانجی بەکاردێنن بۆ ڕاوکردنی.

چادرێکی دوو ئەستوندەگیمان بینی، والی بۆ ئێمەی هەڵدابوو، فەرشێکی جوانی دەستکاری (سنە) و هەندێ (لباد)یش بە دەوریا ڕاخرابوون، بەڵام ئەو چادرەی لەگەڵ خۆم هەڵم گرتبوو، عومەرئاغا بۆ خۆی هەڵدا، عەبدوڵڵا بەگیش چادری تایبەتی خۆی پێبوو.

کـورد، وەک ئینگلیـز وان، زۆر سـەرقـاڵی سیـاسـەتن، کـەچی بەدرێژیی ڕێی ئەمـڕۆ، عومەرئاغا و عەبدوڵڵا بەگ پێکەوە گفتوگۆیان دەربارەی سیاسەت نەکرد.

لەبەرئەوەی گـوندی (کـورانە) دەکـەوتە سـەرسنووری نێـوان نـاوچەی (حـەسـەن ئاوا و قـەرەتورئاوا)، بۆیە هەمـیـشـە لەدەست سـەردارێکەوە دەکەوتە دەست سـەردارێکی تر و زۆرتریش دەکەوتە دەست ئەو فەرمانڕەوایەی بەرژەوەندی زۆرترە تیایدا.

بەلای زۆرەوە لەوە دەچێ بۆ گـەیشتن بە (والی)، پێـویست بکات هەر سـەر لە (بانە) بدەین. کەسیش پێشتر ئەمەی پێ نەوتم، نەک لەبەر دووری ڕێگاکە پەشیمان ببمەوە و نەچم. ڕێگاکەی (بانە) هەرماوەی یەک دوو ڕۆژ ڕێکردن لە ڕێگاکەمان لادەدا و چوونیشم بۆ ئەوێ دەرفەتی دیتنی بەشێکی تازەی کوردستانم بۆ دەڕەخسێنێ. لە دەستدانی سەردان کردنیشی دەبووە جێی داخ، لەبەرئەوەی سەردانی ئەشکەوتەکانی (کەرەفتو)ش، یەک دوو

(*) ئێستا (دووشان تەپە)ی پێدەڵێن؛ کە دەبێ لە بنەڕەتدا: (دەوشان تەپە)، واتە: (گردی کەروێشک) بێت-م.

ڕۆژی تریش دوای دەخـسـتین، بۆیە پێم چاک نەبوو، چونکە کـۆمـەڵەکـەم هەمـوویان (نۆبەتی)یان هەبوو، لە نەخۆشخانەیەکی گەڕۆک دەچووین.

١ی ئەیلول

ئەم بەیانییە لە پێنج و نیودا ڕووەو باکووری خۆرئاوا دەستمان بەڕۆیشتن کرد. ناوچە شـاخـاوییـەکـە دەکـەوتە لای چەپمـانەوە. لە یەکـەمین سـەعـاتدا زۆربەی هەوراز و نشێوییەکانمان بڕی. ئیتر خێرایی ڕۆیشتنەکەمان هێواش بووەوە و پاشان ئاسایی بووەوە. لە حەوت و پێنج دەقیقە کەمدا لە شێوێکی چاڵ نزیک بووینەوە، دەچووەوە سەر (قیزیل ئوزان)، کە ڕووبارێک بوو هەندێ ناوبانگی جوگرافیایی هەبوو[١]، سەرچاوەکەی ماوەی دوو فرسەخێک، بەلای خۆرئاوادا، یان چەپی کێوەکانی (عەباس بەگ)ەوە بوو، کە لە خۆرهەڵاتەوە دەهات و پاشان ڕوودەکاتە (میان دووئاو).

وەک یەکێک بۆ یەکەمین جار لە ڕووبارێکی مەزن ورد بێتەوە، منیش ئاوا لە ڕووبارەکە ڕامام، کە لە دۆخی پێکهاتنیابوو، ئەوەندەشی ئاو تیانەبوو، بەڵام ئەمە شتێکی دەگمەنە، چونکە لەم وەرزەدا ئاو لەچاو جاراندا لەپڕدا کـەمی کـرد، لەبەرئەوەی بەرزایی ئاوی ئەم

(١) میجەر ڕەنل پێی وایە کە (قیزیل ئوزان)، ئەو (گوزان)ەیە کە لە (العهد القديم)دا باسکراوە. بڕوانە (سفر الملوك الثاني الإصحاح ١٧ـ ٦). ئەمـەش باسـێکە لە کـتـێـبـەکـەیدا هاتووە، کـە ناوی (لێکۆڵینەوە لە چارەنووسی ئەو ئیسپارتە جوولەکەیەی لە ـ نەینەوا ـ بەدیل گیراون):ـ
ئەم ڕووبارە لە ناوچەیەک هەڵدەقوڵێ، کاتی خۆی پێیان دەوت (ماتیان) و لەنێوان (تەورێز) و (هەمەدان)دا بوو، لە خـۆرهەڵاتەوە دێت و دەڕژێـتـە بـەشی باشـووری خۆرئاوای زەریای (خەزەر)ەوە. لە ڕێکردنیـدا بە زنجیـرە کێوێکی زۆر گەورەدا تێپەڕ دەبێ، کە (میدیا) لە ناوچەکانی قەفقاس جیادەکاتەوە. لە بڵندترین ئاستی (مـیـدیا)وە زۆر خـوڕ و خـێـرا و ترسناک بۆ ناو دەربەندێکی هەزار بەهەزارەوە شـۆڕ دەبێـتـەوە، کە ئاوی ئەم ڕووبارە لەبن چیاکاندا هەڵیکۆڵیـوە و پانتاییـەکەی چەند میلێک دەبێ. پاش ئەوەی دەگاتە نزمـاییـەکـانی (گەیلان)، ئیتر بەکەڵکی کەشتیرانی دێت، تا دەڕژێتە زەریاوە. پێش ئەوەش بەو شێوەیە شۆڕبێتەوە، هەردوو ڕووباری (ئەبهەر) و (قەزوین) و ڕووباری تریشی تێدەڕژێ و پێی دەوترێ (شاە ڕود). بەتێکرای هەموو ئەو تێـڕژانەش دەوترێ (سـفـیـد ڕود)، یان ڕووباری سـپی. ڕەنگە ئەم ناونانەیشی لەوەوە هاتبێ کـە لەکـاتی هەستانیدا بەدەم ڕەوتییەوە بەناو چیاکاندا، کەفێکی سپی دەکات، چونکە (دی لافالە)ی گەشتوەر دەڵێ (... ئاوەکەی خۆی ڕەنگێکی مەیلە و سووری هەیە...). گەشتوەرەکان باسێکی ترسناکی ئەو ڕێگایەی دەکەن، کە بەلێـواری دۆڵەکەوەیەتی و تاقە ڕێگاشە، کـە دەبێ وڵاخ بەبارەوە بەرەو (ئەسفـەهان) بچێت. بەشێـوەیەکی گشـتیش پڕە لە خەرەندی هەزار بەهەزاری ترسناک. ڕێبوار، کە بەم ڕێیەدا دەڕوات. جڵەوی ئەسپەکەی شل دەگرێ و بەسڵەوە بەدوای خۆیدا کێشی دەکات، نەوەکو وڵاخەکە لە هەنگاوێکیدا ساتمە بکات و هەڵـیدێرێ بڕوانە (ئولیـاریوس و هانوی) و هی تریش ـ ئەم هەزار بەهەزارە دەکەوێتە نزیکەی سەد و هەشـتا مـیلێک لە خۆرئاوای زەریای (خەزەر ـ قەزوین)ەوە. بڕوانە پەراوێزی لاپەڕە (٣٩٥)ی گەشتی جوگرافیایی هیرۆدۆتس ـ لە نووسینی (ڕەنل).

ڕووبارە لەکاتی ئاساییدا دەگاتە ئەژنۆ. زۆرجاریش تا چەند ڕۆژێک هەر بوار نادات. والی بەهیوایە پردێکی لەسەر دروست بکات.

هەرکە لە (قیزیل ئوزان)ماندا، دووبارە بە بەرزاییدا هەڵگەڕاینەوە و بەسەر ڕێگایەکی سەخت و ڕووتەندا ڕێمان کرد، لەو ناوچەیە دەچوو کە پێشتر باسمان کرد. لەملاولاشمانەوە لووتکەی ڕێک دیاربوون. بەشی زۆری زەویش بەیار بوو. ئەم زەوییەش لەوەڕگەی ئاسایی و هاوینە خێلاتی سلێمانی بوو. بەدەم سەرنجمەوە لە شوێنەواری هەندێ هەوار، لە شێوەی پەیڕەویان گەیشتم، کە بریتی بوو لەوەی ماڵەکانیان لە شێوەی بازنەدا دروست بکەن و مێگەلەکانیان لە ناوەڕاستیا دابنێن[٢].

لە ڕاستیشدا ئەمجۆرە دەستورە بۆ پارێزگاری پێویستە، چونکە هەمیشە لە دوژمنایەتی دانیشتوانی ئەو ناوچانەدان، کە تیایاندا دەژین و ئەم کۆچکردنانەشیان وایان لێ دەکات هەمیشە میوانێکی ئێسک گران بن.

لەوە دەچێ ئێستا لەسەر بەرزاییەک بین، زۆر لەسەروو ئاستی زەریاوە بێت. پێشم وایە ئەو زەوییەی ئێستا ئێمەی لەسەرین، هەردەیەکە زۆر چەم و شیوی پیا تێپەڕدەبن و لەبەرهەمی (ڕێواس ـ Rhubarb)یشدا زۆر دەوڵەمەندە، کە جۆرێکی نایابە، بەتایبەتی ئەوجۆرەیان کە لەبەردەڵانیدا دەڕوێن. ئەم ڕووەکە کێوییەش لە کوردستان و لە زۆربەی بەشەکانی ئێران دەڕوێ و بەزۆری بۆ دروستکردنی شەربەت بەکار دێت، هەر ئەو ڕێواسەیە کە لە باخچەکاندا دەڕوێ و گاڵگاڵێشی هەر بەناوی خۆیەوە لێ دروست دەکرێ.

بە دۆڵێکدا تێپەڕبووین، تا دەهات هەر تەنگتر دەبووەوە، تا وای لێهات بووە شیوێکی بەردەڵانی، بارانێکی زۆری تیا کۆببووەوە. ئەمەش نیشانەی ئەوەبوو کە دوێنێ شەو بارانێکی زۆر لەم ناوچانە باریوە. لە نۆ و نیودا بە بەرزاییەکانی شیوەکەدا سەرکەوتین و پاشان دووبارە هاتینەوە ناو دۆڵەکە، لەوێدا ئیتر گەیشتینە (کەڵەک ئاوا)ی گەورە، لە ناوچەی (هۆبەتوو ـ Hobetoo)[*]، لێرە قۆریە پووشێکی زۆر و کەڵەکەکراومان دی، بۆ زستانیان دانابوو بەکاری بهێنن. خەڵکەکەش خەریکی دروێنەی دانەوێڵە بوون، بەڵام کزن هێشتا سەوز و تەڕ بوو، گەنمەشامی هێندیش پێگەیشتبوو. دەڵێن زستان لە هەموو ئەم ناوچانەدا یەکجار ساردە، هەواش سارد و سازگار بوو، بۆیە هەتاو بێزاری نەکردین. هێشتا بەسەر ئەسپەکانمانەوە بووین و بە بەریشمانەوە بوو زیاتر ڕێ بکەین.

(٢) مەڕی (قالاچوالان ـ قەلاچوالان) خورییەکەی پرترە، بەڵام خوری مێگەلی ئەم ناوچەیە تەنک و نەرمە.
(*) هەوەتوو ـ شی پێدەڵێن ـ م.

ڕوومان کردە چادرەکانی گوندەکە، لەوسەری دۆڵەکە هەڵدرابوون، لە دە و دە دەقیقەدا گەیشتینێ[٣]. خەریک بوو وەرزی هەوارنشینی دوایی دەهات و خەڵکەکەش خۆیان بۆ گەڕانەوەی ناو دێ ئامادە دەکرد. سەیرمان کرد گەرمای کانییەکی سازگار لە نزیک چادرەکەمانەوە (٥٠ پلە) بوو.

زەعفەرانێکی زۆری سپی و سوورمان دی، هێشتا گوڵیان پێوە مابوو، لە هەموو لایەکدا ڕوابوون. تەنانەت لە ناوەڕاستی ڕێگاکەشدا. داوام لە گوندنشینەکان کرد هەندێکم بەرەگەوە بۆ بهێنن، تا بۆ بەغدا بیبەم. هەندێکیان لەهەموو جۆرێکی بۆ هێنام، وتیان لە بەهاراندا ئەم ناوچانە هەمووی ئەم گوڵە دایدەپۆشێت.

٢ی ئەیلول

سەرەڕای ئەوەش کە شەوێکی ساردبوو، کەچی مێشوولە هێرشیان هەر بۆ هێنام و نەیانهێشت ساتێکیش بسرەوم. ئەمڕۆ هەوا ئەوەندە ساردبوو، بەجۆرێک حەزم دەکرد کەوڵە بچکۆڵە کۆنەکەم، کە لە کەوڵی مەڕبوو، لەبەری بکەم. لە شەشدا سواربووینەوە. دۆڵەکە هێشتا ڕووی کردبووە باکوور. ڕێگای (سەقز) و (تەورێز) دەیان بڕی. بەڵام ڕێگاکەی ئێمە ڕووەو باکووری خۆرهەڵات و بەسەر بەرزایی ئەو شاخانەوە بوو، کە بەسەر دۆڵەکەدا دەیانڕوانی. بەدرێژایی ڕێکردنی ئەمڕۆ، ئەم ڕێیەمان گرتەبەر، هەرچەندە هەندێ قەدبڕیشمان کرد.

لادێییەکمان لەگەڵدا بوو، پاش ئەوەی سەیرێکی ئەملاوئەولای خۆی کرد، تا دڵنیابێت بزانێ ئێرانی لە دەوروپشت دیارنین، نەک گوێیان لێی بێت، ئەوسا بە (عومەرئاغا)ی وت: بارەکەڵڵا لە (کرمانج)[٤] عومەرئاغاش لێی پرسی (ئەی سنەییەکانت چۆن بینی؟) لادێییەکە وەڵامی دایەوە: (ئەی نەفرەتی خوا لە هەموویان بێت). عومەرئاغاش بێدەنگی کرد و وتی: کوڕە بێدەنگ بە نازانیت ئەگەر گوێیان لێت بێت، چیت لێدەکەن؟. لادێییە کلۆڵەکەش وتی: (لەمەی ئێستا خراپترم لێ ناکەن).

لەو کاتەوە کە لە هەوارەکانی گوندەکە دەرچووبووین، تا دەهات زەوی بەرزتر دەبووەوە، بەڵام زۆر نا، ئەوەندەی پێ نەچوو، خۆمان لەسەر هەردەیەک دیییەوە، دەوروبەریشمان لووتکەی بەرز و زوورگ بوون، کە سنووریان لەسەری ئەوسەری هەردەکە کۆتایی دەهات.

(٣) هێشتا ئەم ڕێگایەمان، ڕێگەی (تەبرێز)ە، کە سبەینێ دوایی پێ دێنین.
(٤) ئەوە ناوی خێڵەکەی پاشای سلێمانییە، عومەرئاغاش هەر لەو خێڵەیە ـ خاریچ.

یەکێک لە شاخەکانی لای چەپمانەوە، کێوی (حاجی ئەحمەد)ی لێ شاردبووینەوە، کە چوار فرسەخێک لێمانەوە دوور دەبوو، بەڵام خۆی ڕووەو باکووری خۆرهەڵات و باشووری خۆرئاوا بۆ (زاگرۆس) درێژ دەبۆوە.

زستان لێرە زۆر سارد دەبێ و تووڵە ڕێگاش بەهۆی کەڵەکەبوونی بەفری زۆرەوە لەسەری، دەگیرێ. شوێنەواری زریان و تۆفی بارانی زۆری ئەم دواییەشمان بینی. ئەم زریان و تۆفانە لەم وەرزەدا، لە دیاردە سروشتییە ئاساییەکانە، چونکە باران لەسەرەتای تشرینی یەکەمدا دەست پێدەکات و ئەوەندەی پێناچێ بەفر بەدوایدا دەبارێ. زەوی هەمووی بەیار بوون و کشتوکاڵیان تیا نەکرابوو، کرابووە لەوەڕگەی هاوینەی خێڵاتی (سلێمانی).

لە هەشتدا بەملەیەکی لێژدا هاتینە خوارەوە، کە شۆڕبوونەوەمان چارەکە سەعاتێکی خایاند. دوای ئەوە گەیشتینە دۆڵێک بەو ناو شاخە بەرزانە پێچاوپێچ تێپەڕ دەبوو. ئیتر هەر بەوێدا ڕێمانکرد، تا لە دواییدا بەلای یەک دوو گوندی دیمەن پیس و هەندێ شارای خەلە و خەرماندا تێپەڕبووین، کە لەم ڕۆژانەی دواییدا لە کۆکردنەوەی ببوونەوە. هەندێ (لۆکە)شمان بینی، لە گەشەکردنی سروشتی خۆی ڕاوەستابوو. چەند دارگەرچەکیشمان دین، ئەوانیش هەر هەمان حاڵیان هەبوو، زۆر گەشەیان نەکردبوو.

هاوسەرەکەم، ئاساییانە بەیانیان پێش ئێمە دەکەوتە ڕێ، بەڵام ئەم بەیانییە درەنگ کەوتە ڕێ. لەبەرئەوەش کە خەریک بووین پێی دەگەیشتینەوە، بۆیە لە نۆ و نیودا لای کانییەکی بچووک دابەزین، بۆئەوەی دەرفەتی هەبێت زیاتر پێشمان بکەوێت[5]. پاشان لە دە دا، لە هەمان ئەو دۆڵە تەنگەوە کە تیایدا بووین، دەستمان بەڕۆیشتن کردەوە. لە یازدەدا گەیشتینە گوندی (سوور مووسێ - Soormoosi)، کە دەکەوتە ناوچەی

(٥) لەبەر نەریتی خۆرهەڵاتییانە، ڕیچ خانم لەگەڵ دەستەیەکی جیاواز لە دەستەکەی میستەر ڕیچدا ڕێی دەکرد. باسی ئەمەش کرا. لە دوو کاتی جیاوازیشدا دەکەوتنە ڕێ و پابەندی ئەوەش بوون کە ماوەیەک لە نێوانیاندا هەبێ، بەتایبەتی کاتێ میستەر ڕیچ پیاوگەلێکی وای لەگەڵدابێ، خاوەنی پلەوپایەیەک بن لە وڵاتدا. کۆمەڵەکەی ئەم بریتی بوون لە یاوەرەکەی و میواننەوازەکەی و دەستوپێوەندەکەی خۆی و پیاوانی خانووی نشینگەیی و ئەفسەرەکانی و کارگوزارەکانی. ڕیچ خانمیش کارەکەرەکانی و هەندێ پاسەوان و میناس ئاغا و دکتور (بەل)ی لەگەڵدابوون. هەرچەندە ئەمە لەگەڵ نەریتیشدا نەدەگونجا و دەتوانین ڕوونی بکەینەوە و بڵێین موسڵمانەکان ڕێگا بە ئافرەتی ئەوروپایی دەدەن، کە پیاوانی وڵاتەکەی خۆی و سەر بە ئایینەکەی خۆی، یاوەریی بکەن. بەڵام ئەو تاوانەی چاوی لێ ناپۆشرێ، ئەوەیە کە موسڵمان ئەو ئافرەتە بەبێ سەرپۆش ببینن، یان لەهەر شێوە کۆڕ و کۆبوونەوەیەکی کۆمەڵایەتیدا بیبینن، کە جێگایەکی بەرچاوی هەبێت. ئیتر سەرپۆشی پێوەبێت، یان پێوە نەبێت گرنگ نییە ـ خاریچ.

(خوڕخوڕە)وە، کە تێی چووین. وا دەهاتە بەرچاو لەوسەری لێژاییە کووڕەکەدا بێت، یان بەسەر دۆڵەکەوە بێت. لەو بەرمانەوە بەسەر بەرزایی چیاکانەوە قەڵایەکی چوارگۆشەمان بینی، گوندنشینەکان لەکاتی هێرشی (بلّباس)ەکاندا خۆیانی تیا قایم دەکەن، هەرچەندە ئەم هێرشانە کەمیش ببوونەوە، یان هەر نەمابوون، چونکە ئێرانییەکان و تورکەکان، هێز و گوڕی بلّباسیان تێکدابوو.

لە دۆڵەکەدا، لەکاتی وەستانی (با)دا، گەرمایەکی زۆر ناخۆش هەبوو. بەدەم ڕێکردنی ئەمڕۆمانەوە گڵەسپی و تەلەبەردێکی زۆر و هەندێ نیترات و تەباشیرم بینی. پێم وایە لەسەر هەندێ بەرزاییش «بەردی گرانتی»م بینی، بەڵام زۆر لێی دڵنیا نەبووم.

ژمارەی ئەو خەڵکەی لەم ناوچانەدا جلوبەرگی تێکەڵی تورکی و کوردی لەبەردەکەن، لەوانە زۆرترن کە جلوبەرگی ئێرانیانە لەبەردەکەن. بەڵام ئافرەتیان هەموویان جلوبەرگی شێوە ئێرانیانە لەبەردەکەن.

٣ی ئەیلول

لە شەشدا دەستمان بەڕۆیشتن کردەوە، ڕۆیشتنەکەمان لە دۆڵەکەدا بە ئاشکرا بەردەوام بەپێچاوپێچ بوو، تا گەیشتینە ئەو شاخانەی دەبوونە سنوور بۆ دامێنی پاشان ئەو ماوەیەی لە ڕێگاکە مابوومان بەخۆشی بڕیمان، هەرچەندە پێچپیشی زۆر تێدەکەوت. کاتێ سەرکەوتینە سەر شاخەکە، هەندێ داری گەورەی هەرمێ کێویلەمان بینی، کە دیمەنیان دڵی دەکردەوە، بەتایبەتی دوای سەفەرێکی درێژی وشک و ڕووتەن، کە لەوکاتەوە لە (سنە) دەرچووین، جگە لە هەندێ بێستان، داری گەورە، هەر توودڕکی گەییومان بینی، یان دەوەنە بیی کە بە زۆری لەهەموو جێگایەکدا ڕوابوون.

بەدەوری کێوەکاندا سووڕاینەوە، لە هەندێ لووتکەی بەرزیاندا هێشتا گیا سەوزبوون، ناو بەناویش گوڵی تیابوو. لە حەوت و نیودا بۆ شیوێکی تەنگەبەر شۆڕبووینەوە، لەوێوە یەکسەر سەرکەوتینەوە. لە هەشت و بیست دەقیقەدا بەلای خۆرئاوادا سووڕاینەوە. ئیتر بەدرێژایی ڕێگا هەر بەم سەمتە ڕێمانکرد. ڕێگاکە پێچی زۆر تێدەکەوت. دوای تاوێ گەیشتینە لای چەمێکی بچکۆڵە، پێی دەوترا ڕووباری (خوڕ خوڕە)[6]، کە ئاوەکەی

(٦) ئەم چەمە دەڕژێتە (قیزیل ئوزان)ەوە. لە لاپاڵی شاخێکی بەرزی لای چەپمانەوە هەڵدەقوڵێ، پێی دەوترێ (چل چەمە Tchat chama)، کە سەر بەزنجیرە شاخەکانی (خەسرەوخان)ە. لەپاڵیشیدا لەژێر لووتکەیەکدا، گوندی (قەرەبوکرا Kara - bokra)یە کە سبەینێ دەیچینێ، سەختیی شاخەکانیش بە تەواوی لە باشووری خۆرهەڵاتەوە بۆ باکووری خۆرهەڵات بوو، کە زۆربەیان لەو بانووەدا نامێنن، کە دوێنێ بڕیمان.

بەهۆی بارانی زۆری ئەم دوایییەوە، زۆر زیادی کردبوو، بەڵام کە ئاوەکەی نیشتبووەوە، لەپاش خۆیەوە ژمارەیەک ماسیی جێهێشتبوون، کە لەسەر قوڕەکەی ڕۆخی مردبوون.

پاشان سەرلەنوێ بە لێواری شیوێکی بەردەڵانیدا سەرکەوتینەوە. لە دە دا گەیشتینە گوندی (قەرە بوکرا)ی[*] نزیک بەرزایی شیوەکە، کە لەژێر لووتکەی شاخێکدا بوو.

ئەگەرچی هەندێ دارچنار و میوە، لە پیسیی گوندەکەیان کەم کردبووەوە، بەڵام دیمەنی گوندەکەیان جوان کردبوو. لەوبەری شیوەکەشەوە ئاسەواری قەڵایەکمان بینی، بۆئەوە کرابوو لەکاتی هێرشی بڵباسەکاندا پەنای بۆ ببرێت.

ئەمڕۆ یەک دوو گوند لەو گوندە پیسانەمان بینی، ئەو ناوچانەش کە پیایاندا تێپەڕ دەبووین قاقڕ و چۆڵ بوون. گەلێ چیرۆکی دڵتەزێنمان لەمەڕ ئەو جافانە بیست، کە لە هەموو ئەم ناوچانەدا مێگەل دەلەوەڕێنن و ئاکارێکی ئەوەندە بێ سنووریان هەیە، هیچ یاسایەک نایانگرێتەوە، کە بێگومان ئەو بەرێوەبردنە خراپەی (والی)ش هۆی گەورەیە بۆئەوەی دانیشتوانی ئەم ناوچانە چۆڵی بکەن، سەرباری هێرشی خێڵە ڕەمەکییەکانیش کە ئەویش هەر زەبری خۆی هەیە.

ئەمڕۆ لە جاران زیاتر (تەلە بەرد - SCHISTUS)م بینی کە چین چین لەسەریەک بوون و ناو بەناویش دەمارە گەچۆڕیان تێکەڵ بوو، کە ڕەنگی هەندێکیان مەیلەو سوورێکی جوان بوو. هەروەها وردە مەعدەنێکی زۆرم بینی، بەتایبەتیش لە کۆتایی قۆناغی ئەمڕۆماندا.

بۆئەوەی ڕۆژی دواتر بگەینە (بانە)، حەزمان دەکرد ڕۆیشتنی ئەمڕۆمان زیاتر بێت، بەڵام ئەو کوردانەی دەیانویست هەر ڕێ بکەین، ماوەکەیان نەدەزانی، ڕێگاکەشمان چونکە شاخاوی و سەخت بوو، بڕیارمدا خۆم نەخەمە گێژاوی ڕێکردنێکی درێژەوە، بەتایبەتیش کە نەخۆشێکی زۆری کۆمەڵەکەمانم لەگەڵدایە. لەبەرئەوە بڕیار لەسەر ئەوە درا ئەمڕۆ لە (قەرە بوقرە) لا بدەین. ئەمڕۆش لەو دۆڵە تەنگەبەرەدا گەرما بەتین بوو.

سەقز ـ شارستانی ناوچەکە، ڕاستەوخۆ دەکەوتە سەروومانەوە، ماوەی گەیشتنە ئەوێش بەڕێگایەکی زۆر خراپدا شەش سەعات دەخایەنێ. بەڕێیەکی کەمێک لەو باشتریشدا حەوت سەعاتی دەخایاند. دەکەوتیشە لای شانی دووەمی کێوەکانی (خەسرەوخان)ەوە[٧].

(*) (قەرە بوقرە) و (قەرەبوغرە)شی پێدەڵێن ـ م.

(٧) ماوەی نێوان (قەرە بوکرا) بۆ (سەرخوانی شەلاڵ)ی نزیک (تەراتوول) چوار سەعاتە. لەوێشەوە بۆ (بییستان) چوار سەعاتی ترە.

٤ی ئەیلول

لە شەش و چارەکدا لە گوندی (قەرە بوقرە) دەرچووین، دوای ئەوەی لە شیوەکە دەرچووین و بەو شاخەدا هەڵگەڕاین، کە لای باکوورەوە دەبووە سنوور بۆی. ڕوومان کردە قەڵاکە و بە ڕێگایەکی کووڕ و ناخۆشدا بە دە دەقیقە گەیشتینێ. پاشان کەوتینە پێچاوپێچ کردنەوە بەدەوری ترۆپکی کێوەکاندا. لەم شاخانەدا ورچێکی زۆر هەیە، هەمووشی لە بۆرە ئاساییەکانە.

لە نۆ و پێنج دەقیقەدا چووینە سەر ڕێگایەکی چاک، خۆمان لە دۆڵێکی بەردینی تەنگەبەردا، یان شیوێکدا دیییەوە، کە شاخ دەوریان دابوو، ئیتر تا ئێوارە زۆر بەگران دەستمان بەڕۆیشتن کرد پیایدا. ڕێگاکەش بەلێواری ستوون ئاسایی چەوەلە هەڵوەریوەکاندا، بەردەوام کەندولەند بوو. تەنگەکەش تەسک و لار بوو، لە ڕاستیدا لە تووڵە ڕێیەک زیاتر هیچی تر نەبوو، کە لای چەپییەوە هەزار بەهەزار بوو.

کوردەکان خۆیان دانیان بەوەدانا، کە ئەم ڕێگایە ناخۆشترین ڕێگایە،کە تا ئێستا پیایدا ڕۆیشتووین. سەرنجیشم دان بۆ یەکەمین جاربوو لە ئەسپەکانیان دابەزین و بەپێ، بەو تەنگەبەرە سەختانەدا ڕێ بکەن. ئەسپەکەی (عومەرئاغا) لای چاڵێکی هەزار بەهەزارەکە، هەڵئەنگوت، بەڵام زۆر چابووکانە یەکسەر لەسەر ئەسپەکەوە خۆی فڕێدا، بەبێ ئەوەی جڵەوەکەی لەدەست بەربێت. خۆ ئەگەر وای نەکردایە، خۆی و ئەسپەکەی پێکەوە سەر ئەنگرێ دەبوون و دەمردن. تووشی ژانەسەرێکی قورس بووم، ناچاریش بووم بەلێواری هەزار بەهەزاری شاخەکەدا، تا کۆتایی ڕێکردنەکە، ڕێ بکەم. ئەمەش کارێکی سەخت بوو، تەنانەت بۆ پیاوێکیش کە تەندروستی زۆرباش بێت و فێری ڕۆیشتنیش بێت. ڕۆژەکەشی گەرم و ناخۆش بوو، چاویش بە هیچ دیمەنێکی جوان، یان شتێکی سەرنج ڕاکێش، زاخاوی نەدەدرایەوە.

لەسەر شاخەکەوە، کێوی (کەلی خان) و کێوی (زاگرۆس)، یان بەشێکیمان بینی. لە حەوت و سیی و پێنج دەقیقەدا گەیشتینە دامێنەکەی و تاوێ دواتر گەیشتینە گوندێکی بچووکی پیس، ناوی (حاجی ئەحمەد) بوو. پاش ئەوەی کەمێک هەڵگەڕاین یەکسەر شۆڕبووینەوە سەر گوندی (سووتە) لە چاڵاییەکی لێژ و ترسناکدا بوو. لای چەپییەوە خۆمان بە فنجانێک قاوە ژیاندەوە. خۆمان وا دانابوو کە ئیتر ناخۆشیمان نەماوە، کەچی دوایی بۆمان دەرکەوت هێشتا ناخۆشییەکەی هەرماوە.

لە نۆ و چارەکدا دەستمان بەڕۆیشتن کردەوە. دوای تاوێ شۆڕبووینەوە و، لە دۆڵێکی

نزمدا لە چەمێکی بچووکماندا. پاشان چووینە گوندی (سێفە تاڵە)ی بچووکەوە، کە بە مانای سێوی تاڵ دێت. لێرەش دووبارە بۆ حەسانەوە ڕاوەستاینەوە. پیاوێکی ئایینی (کە وەک دەردەکەوت خاوەنی گوندەکە بوو)، سفرەیەکی دەوڵەمەندی پڕ لە هەنگوین و کەرەی تازە[(٨)] و ماست و ئارووی بۆ دانایین.

عومەرئاغا و بەگ، بە هەڵپە بەربوونە ئەم خۆراکە بەتامە لادێییانەیە، بەڵام (نۆبەتێ)ی توند نەیهێشت لە یەک دوو کەوچک زیاتر لە ماستەکە بخۆم.

لە یازدە و نیودا بەهەمان ڕێگا ناخۆشەکەدا دەستمان بەڕۆیشتن کردەوە. دارەبیی ڕۆخەکانی (خورخورە)یان ڕازاندبووەوە. خورخورەش بەهێواشی بە دۆڵەکەدا تێپەڕ دەبوو. بەناو ڕێگایەکی جوانی پڕ لە درەختدا ڕێمان دەکرد، بریتی بوو لە نارەوەن[(٩)] و سوورەچنار و گوڵە کێوییەکی زۆر.

لە یەک و نیودا ماندووبوون پەکی خستم، لەبەرئەوە ناچاربووم لەژێر سێبەری داربییدا تاوێ ڕابکشێم، کە لەگوێ چەمێک بوون، ماسیی گەورە و دەستەمۆی تیابوو. خەڵکەکەی ئێرە زۆر تامەزرۆی ماسی خوادرن نەبوون. لە دوودا دووبارە سواری ئەسپەکانمان بووینەوە، یان بە واتەیەکی تر بەپێ ڕۆیشتینەوە، چونکە بەو بێ هێزیی و ژانەسەرەوە، نەمدەتوانی ئەسپەکەم بە لێواری ئەو هەزار بەهەزارەدا بئاژووم. لە دوو و چل دەقیقەدا گەیشتینە گوندی (مییک ـ MEEK)، بەڵام من پەکم کەوتبوو، سەرباری ئەوەش تووشی نائومێدییەک بووم، پەژارەی کردم، چونکە بیستم هاوسەرەکەم بەخۆی و کەلوپەلەکانیانەوە، لەجیاتی ئەوەی لابداتەوە و لە (مییک) ڕابوەستێ، کەچی براوە بۆ گوندی (بایەندەرە)، لە بڵندایی دۆڵەکە.

پاش ئەوەی دڵنیابووم لەو جێگایەی بۆی براوە، بۆم دەرکەوت نە من دەتوانم ببزووم و بیگەمێ، نە ئەویش دەتوانێ لە سەفەرێکی وەک هی ئەمڕۆدا بگەڕێتەوە و بەمن بگاتەوە،

(٨) خەڵکی ئەم وڵاتانەی خۆرهەڵات، هەنگوین و کەرە، پێکەوە دەخۆن، کە دەشێ ئەمە خوویەکی بڵاوبێ لە بەشەکانی تریشدا، بەگوێرەی ئەوەی لە (تەورات)یشدا وا هاتووە: (هەرکاتێ زانرا کە شەڕ پەسەند نەکرێ و چاکە هەڵبژێردرێ، کەرە و هەنگوین پێکەوە، دەخورێن). سفر ـ أشعیا ـ الاصحاح ـ ١٥٧.

(٩) نارەوەن: چەند ناوێکی تریشی هەیە، هەندێ جار بەپێی ناوچە، ناوی جیاجیای لێنراوە، وەک: ڕەشەدار، دارە ڕەش، وزم، بناو، دار تۆفانە، دار مێشوولە. بە عەرەبیش پێی دەوترێ (دردار) و بە ئینگلیزیش ASH & ELM ـ. درەختێکە گەڵاکەی دەوەرێ و لە ناوچە ساردەکاندا دەڕوێ. گوڵەکەی بچووک و سەوز و بە شێوەی هێشوو شۆڕ دەبێتەوە. هەندێکی گوڵەکەی سپییە و تۆوەکەی باڵدارە، بەهەوادا بڵاودەبێتەوە. بەرەکەی لە هەنار دەچێت، ناوەکەی شێدارە و کە دەتەقێت مێشوولەی لێ دێتە دەرەوە. (نالی) شاعیر، بە (نارەوەن) ناوی هێناوە:ـ

دەس بەندیانە دێن و دەچن سەرو و نارەوەن،
یا حەلقەیانە صوفییی مل خوار و مەندەبوور؟

چاوەڕێ کردنی درێژیشی تاکاتی شێوکردن، بەئومێدی ئەوەی پێمان بگاتەوە، ئارەزووی نانخواردنی نەهێشتم و (نۆبەتێ)یەکی کەمیشم تووش هات و هەموو جلەکانمی خستە سەر ئارەق و ئاو، جلی زیادەی ژێرەوەشم پێ نەبوو تا بیانگۆڕم. لەم کاتە ناهەموارەدا عومەرئاغا ئەوپەڕی سۆزی نیشاندام و (حاجی قاسم)یش[(١٠)] زۆر بەتەنگمەوە هات و بە درێژایی شەو، ئێشکی گرتم. ئەمە یەکەمین جار بوو لەم چەند ساڵەدا، نۆکەرێک، یان بیانەیەک ئەوەندە خزمەتم بکات، بڕوام نەدەکرد و زۆریش ئاسوودە نەبووم.

گوندی (مییک) دەکەوێتە ناوچەی (سەقز)ەوە، کە لای چەمە بچووکەکەوە دەست پێدەکات و کەمێکیش پێش ئەوەی بگەیتە (سێفە تاڵە).

هەنگوینی ئەم ناوچانە ناوبانگێکی زۆری هەیە، چونکە ڕووەکێکی زۆر و بۆنداری تیا دەڕوێت. سەرباری ئەو ماندووبوونەشم، چووم بۆ سەیری پوورە هەنگێک لە باخێکی نزیکدا، کە زۆر جوان و ڕێک گوڵ و گیای بۆنخۆشی تیا نێژرابوو. کەپرێکیشیان لە لقوپۆپی درەخت تیا کردبوو. لە تەنیشتیشیەوە لوولەی گڵێن، یا ڕاستتر، لوولە گڵێنی وشک کراوە دانرابوو، کە سەرێکیان کرابوەوە و سەرەکەی تریان کونێکی بچکۆڵەیان تیاهێشتبووەوە. خۆ ئەگەر بیانەوێ هەنگوینەکەی کۆبکەنەوە، ئەوسەرەی لادەبەن کە کەوتۆتە دیوی لای کەپرەکەوە و شانە هەنگوینەکانی تیایە و هەندێ پووشی لە نزیک دەسووتێنن، ئیتر هەنگەکانی لە کونە بچووکەکانەوە هەڵدێن و هەنگوینی ناو لوولەکان بۆ خاوەنەکەی جێ دەهێڵن.

گوندنشینەکان شانەیەکیان لێ دەرهێنا و هەنگەکانیان نیشاندام کە لە شانەکانیا کاردەکەن. بەجۆرێ سەرگەرمی کارکردن بوون، گوێیان نەدەدا بەوانەی دەستکاریان دەکردن و هێرشیشیان بۆ نەدەهێنان.

ئەمڕۆ گوێمان لە دەنگێکی بێ شوماری (کەو) بوو، دەیانوت لە (هەورامان) زیاتریش هەیە و کە ڕاوچییان بەسەدانیان لێ ڕاو دەکەن، ئەویش بەوەی لەسەر دوو شاخی بەرامبەر ڕادەوەستن و ئەو پۆلانەیان دەترسێنن کە بەرەو ڕوویان دەچێت و دەست بە هاوار دەکەن و ئەو پۆلانەیان دەترسێنن کە خەریکن لێیان نزیک دەبنەوە، ئیتر ئەوانیش ترسیان لێ دەنیشێ و دەشڵەژێن و دەپسێن و دەکەون، ئەوسا گرتنیان ئاسان دەبێت... عەبدوڵڵا بەگ بۆی گێڕامەوە، گوایە جارێکیان لە هەورامان لەگەڵ (والی)دا بووە و ئەمجۆرە ڕاوەیان کردووە. دەیوت نزیکەی هەزار کەویان ڕاو کردووە.

(١٠) یەکێکە لە نۆکەرەکانی میستەر ڕیچ.

ئاسکیش بەهەموو جۆرەکانییەوە و بزنەکێوی و کەڵەکێوی، کە وەک من پێی بزانم پێی دەڵێن شـوور. هەروەها جـۆرە ئاسکێکی تریش لەم ناوچانەدا زۆرە، کـە پێی دەڵێن مەڕەکێوی و لە وەرزی زستاندا ڕاوی دەکەن بەڵام (ڕیم)[١١] لە ناوچەی (ئەسفەندئاوا) هەیە.

٥ی ئەیلول

بەدرێژایی شەو زۆر نەخۆش بووم. ئەم بەیانییەش گیروگرفتم ئەوەبوو کە ئاخۆ دەتوانم سەفەر بکەم یان نا؟ بەڵام بڕیارمدا تەقەللای بۆ بدەم. ئیتر لە حەوتدا لە (میـیک) دەرچووین و پاش ئەوەی بە ملەیەکی زۆر کووردا هەڵگەڕاین. بە گەردەنەکەیدا سووڕاینەوە بۆ ئەو شوێنەی کە لێوەی بۆ گوندی (بایەن دەرە) دادەبەزین. لێرە ئیتر هەستم کرد گیانم دادەهێزرێ، بە ڕادەیەک نەمتوانی لەوە زیاتر ڕێ بکەم و کاتێ ویستم دابنیشم، لەهۆش خۆم چووم و کەوتم. بەڵام بەوەی باش بوو (کورد ئۆغلی)[١٢] لەپشتمەوە بوو، باوەشی پیاکردم و گرتمییەوە. لێرە ئیتر بۆم دەرکەوت، یان بە واتەیەکی تر ماندووبوونم وای لێکردم بزانم کە ناتوانم لە (بایەن دەرە) زیاتر ڕێ بکەم، کە دوێنێ شەو هاوسەرەکەم تیایدا مابووەوە. بەڵام کڵۆڵیم هەر دەستبەردارم نەببوو، چونکە زانیم هاوسەرەکەم (لەبەر هەڵەیەک) قۆناغێکی تر پێشکەوتبوو. کاتێ عومەرئاغا، بەمەی زانی، خۆی بۆ (بایەن دەرە) چوو، سوارێکی بەدوای کۆمەڵەکەدا نارد، پێیان بڵێ لە نزیکترین گوندی ئاقاری (بایەن دەرە) بەریان لێ بگرێ و پاشان خۆی گەڕایەوە و ئەوەی کردبووی بۆی گێڕامەوە. لەبەرئەوە دەستمانکردەوە بەڕۆیشتن، یان بەواتایەکی تر (کورد ئۆغلی) و ناڵبەندەکەمان تا دامێنی لێژاییەکە هەڵیانگرتم. لەوێ دووبارە لەژێر سێبەری بییەکدا لەگوێ چەمێکی جوان بۆ حەسانەوە ڕاکشام. لەم جێگایە فنجانێ قاوەم خواردەوە، ژیانمییەوە. عومەرئاغای جگەرسۆزیش سووربوو لەسەر ئەوەی دوو کەوچک لە دەرمانە گشتییەکەی کورد بخۆمەوە، کە (دۆ) بوو، لە (بایەن دەرە)شەوە بۆمی هێنابوو. پیاو هەق بڵێ زۆری ژیاندمەوە. لە دە و نیودا هەستم کرد توانای ئەوەم هەیە، ئەوەی لە ڕێگاکە ماوە، ببیڕم، بۆ بەختەوەریشم ئاسان بوو. بەسوارییی، لەسەرخۆ لە دۆڵێکی پێچاوپێچدا ڕێمان دەکرد، بەڵام تا دەهات تەختتر دەبوو، ئاوێکی پیا دەڕۆیشت، لەمبەروبەربەوە داری بیی

(١١) نەمزانی بە کوردی بەوجۆرە ئاسکە دەڵێن چی، کە بە عەرەبی پێی دەڵێن (ریم) ـ م.
(١٢) میر ئاخوڕەکەی لای میستەر ڕیچ ـ ه. خەڵکی (بایەزید) بوو، لە ئەرمینیا ـ خاریچ.

بەشێوەیەکی جوان ڕوابوون. لە دوازدە چارەکێک کەمدا، بەبێ ئەوەی هەڵگەڕێین، گەیشتینە سەر بەرزاییەک، لەوێوە یەکسەر لێژ دەبووەوە، پێم وابوو لەهەموو ئەو لێژاییانە، لێژتر بوو کە تائێستا پیایاندا هاتبووین. هاتنە خوارەوەشمان پیایدا نزیکەی نیو سەعاتی خایاند، ناویشی (کەللەباڵین ـ Kelleh Balin) بوو.

عومەرئاغا و عەبدوڵڵا بەگ لەسەر ئەوە یەکبوون کە ئەمە یەکێکە لە دەربەندەکانی (زاگرۆس). هەردوو کێوەکەش لێرەدا دۆڵێکیان دروست دەکرد، دەچووەوە سەر (بانە). هەردووکیشیان داربەڕوو دایپۆشیبوون. لەدامێنی لێژاییەکەدا بەناو ڕێگایەکی پڕ لە داری بەڕوو و نارەوەن و چنار و بییدا ڕێمان دەکرد. لەیەک و نیودا گەیشتینە گوندی (سوورەنە)، کە لەنێوان دووبانی کێوەکانی (زاگرۆس)[١٣]دا بوو. گوندەکە پیس بوو، بۆ ئەوە نەدەشیا بەو ناوەوە ناوببرێ، بەڵام تیایدا بە هاوسەرەکەم گەیشتمەوە. ژەمی نانی ئێوارەم تیا نۆشکرد، کە بۆی ئامادە کردبووم، چونکە لە پێرێ ئێوارەوە هیچم نەخواردبوو.

لێرە، پیاوێک هاتەلام، والی لە (بانە)ەوە ناردبووی بۆلام، هەندێ بارە میوە و نامەیەکی ناسکیشی هێنابوو.

٦ی ئەیلول

لە شەشدا لە (سوورەنە) دەرچووین و بە دۆڵە جوانەکەدا دەستمان بەڕۆیشتن کردەوە. لە حەوتدا بەگوندی (بجەئی ـ Bjae یان بزەئی Bzae)دا تێپەڕبووین، کە دەکەوێتە لای ڕاستمانەوە. دوای تاوێ دۆڵەکەش و هەردوو کێوەکەش بەلای باشووردا زۆر وەردەسووڕانەوە. لێرەدا ئەو سێ خاڵە، یان ئەو سێ لووتکەیەمان دین کە پێشتر باسکران. تاوێ دواتر کێوەکان لە دەربەندەکەدا، کە دەچووەوە سەر (قزڵجە)، وەک خۆیان لێدەهاتەوە. لە نۆ و نیودا گەیشتینە خانووەکەمان لە (ئەحمەد ئاباد)، یان (ئەحمەد ئاوا) وەکو کوردەکان دەیلێن، کە گوندێک بوو لە تەنیشت (بانە)وە. خانووەکەشمان بەسەر جێگایەکی جوانەوە بوو، لەسەر کێوەکانی (ئاردبابا) کە بەشێک بوو لە خۆرئاوا، یان

(١٣) وا دیارە ئەو بانەی خۆرهەڵات، هەر ئەو گردە بێت، کە بەرەو دۆڵی (باین دەرە) بە تەنیشتیدا تێپەڕبووین، سەمتی گەروەکەش بۆ گوندەکە (٧٠ پلە) لە باکوورەوە بۆلای خۆرهەڵاتدا بوو، پاشان بەلای باشووردا زۆر لادەکاتەوە و دووبارە ڕوودەکاتەوە (بانە). ئەو سێ لووتکانەش کە لە (ئەحمەد کولوان) و (زریبار)ەوە دیمانن، لە (سوورەنە)وە دەکەونە سەمتی (٥٠ پلە) بەلای باکووری خۆرئاوادا. بەڵام (بانە) دەکەوتە (٨٣ پلە) بەلای باکووری خۆرئاوادا.

باشووری زنجیرەی (زاگرۆس)[١٤] و ماوەی دە دەقیقەیەک بەسواری لە (بانە)وە دووردەبوو. هەندێ ڕەز و پێش هەیوانێکی جوانیشی لێ بوو، کە زۆرجار سوڵتانی (بانە)، بەنیازی سەیران، چادرەکەی تیا هەڵدەدات. بییەکی زۆرجوانیش لە نزیک کانییەکی ساردبوو، گەرمایییەکەی (٥٣ پلە) بوو. بەڕاستی ئەم بییە، جوانترین بیی بوو کە تا ئێستا دیبووم.

والی هەندێ چادری بۆ پێشوازیمان هەڵدابوو. بان نۆکەرەکەیشیمان بینی، لەگەڵ هەندێ چێشتچیدا، چاوەڕوانیان دەکردین.

دوای نیوەڕۆ (حسین قولی خان) کە یەکێک بوو لە کوڕەکانی والی - بۆ بەخێرهاتنم هاتەلام و وەزیرێک و سێ ئەندامی ئەنجوومەنی لەگەڵدا بوو، یەکێکیان پیرێک بوو، وەک بزانم ناوی (میرزا عەبدولکەریم) بوو، هەمیشە وێژەر، یان لەناویاندا سەرۆکی قسەکەر بوو، بەڵام (خانی گچکە) مێردمنداڵێک بوو، تەمەنی نزیکەی دوازدەساڵێک دەبوو، سیمای لە میری گچکەی (سنە) دەچوو، بەڵام لەو بزێوتر و زرنگتربوو. هەڵسوکەوتی لێزانانە و بە ڕەوشت بوو بە نەزاکەتێکی زۆرەوە بە فارسی بەخێرهاتنی کردم و گفتوگۆشی بەپرسیاری ماوەی نێوان وڵاتەکەی و ئینگلتەرە دەست پێکرد و کوردستانت چۆن هاتە بەرچاو و ئاخۆ ئێمە لە وڵاتی خۆمان قەننە دەکێشین و گەلێ پرسیاری تریش. پاشان پیاوە پیرەکە سەری قسەکانی لێ وەرگرت. وتووێژەکانیش چونکە هەمووی دەربارەی خووخدەی ڕێزگرتنی ئێرانیانەبوو، بۆیە تۆمارکردنی زۆر شایستە نییە.

ئێوارە لای (خان)ەوە دیاری زۆری میوە و هەندێ هەڵووژەی (میاندووئاو)م بۆ هات. هەرچەندە زۆر چاکیش نەبوو، بەڵام خراپ نەبوو، چونکە نۆبەرەی وەرزەکە بوو. لەکاتی پێشکەشکردنی دیارییەکانیشدا وێنە هەڵکۆڵراوەکانی (پەرسەپولس)م وەک چاکترین نموونە دەهاتە بەرچاو، کە سەرۆکی کۆمەڵەکە بە گۆچانێکی درێژەوە پێشدەکەوێ و کۆمەڵێکیش نۆکەر لە دوایەوە، هەریەکەیان شتێکی هەڵگرتووە. بەم جۆرە بەنیازی گەورەکردن، دیارییەکە بەسەر زۆرترین ژمارەدا دابەش دەکەن. خان پێی لەوە داگرت کە دەبێ نانی ئێوارەمان لە چێشتخانە تایبەتییەکەی خۆیدا بۆ ساز بکەن و دیارە بەپێی زەوقی ئێرانیانە دەبێ و وەک بزانم لە نانی (سنە) چاکتر و خۆشتر دەبێ و بەتەنگ کاتی حەسانەوەشمانەوە بوون.

(١٤) وادیارە ئەو شاخەی دەکەوێتە تەنیشتی باکووری دۆڵی (بانە)وە، کێوی (زاگرۆس)ی سەرەکی بێت. بەڵام کێوەکەی تەنیشتی لای باشووری و کێوەکانی تریش، هەر بریتین لە لقی تری ئەو کێوە، کە (٢٥ پلە) بەلای باکووری خۆرئاوادا لادەکاتەوە و لەوێدا لووتکەیەکی قووچ پێک دێنێ و پاشان ئەم لووتکەیە دیارنامێنێ. ئەم لووتکەیەش (بیتوین)ە، کە نزیکەی ١٣ سەعات دووردەبێ.

ÂW¹ï½ wýWÐ

سەردانمان بۆ لای والی سنە ـ قەڵای بانە ـ وتوویژی والی سنە ـ ژنهێنانی کوڕەکەی والی سەردانم دەکاتەوە ـ دڵڕەقیی والی لە بانە ـ خۆ تەیارکردن بۆ ڕۆیشتن ـ گیروگرفتی چاوەنوارنەکراو ـ بەگران دەستکەوتنی ولاخی باربی ـ پۆزشی والی ـ سوڵتانی بانە ـ دەست پێکردنی ڕێکردنمان ـ سەرۆکی گوندەکە ـ ڕێگە پێنەدانمان لەسەر ڕێکردنمان ـ هەڵوێستێکی خراپ ـ بڕیاری بەشەڕ ڕێگاکردنەوە ـ ترسی سەرۆکی گوندەکە ـ ڕێگەپێدانمان بۆ ڕۆیشتن ـ چیا ـ چوونە ناو ناوچەی بابانەکانەوە ـ دەستوپێوەندەکانی عومەرئاغا ـ کەلاوەکانی قەڵاچوالان ـ میوەی تازە ـ شاخی نزم ـ گەیشتنە سلێمانی.

٧ی ئەیلول

خان، ئەم بەیانییەی دیاریکردبوو، تیایدا سەردانی بکەم. پەیمانیشی دابوو بەفێنکیی، پێش ئەوەی گەرما دابێت، (کە دەترسام تێنەکەیم بەرکەوێ)، پێشوازیم بکات، بەڵام تاپێش دە و نیو ئاگاداریان نەکردم، کە ئامادەی دیدەنیمە. ئەوسا ئیتر سواری ئەسپەکانمان بووین و بۆ شار چووین. لەوێ لەبەر شاردا (میرزا عینایەتوڵلا) و دەستەیەک سوارە پێشوازیان کردین. ئاپوورەکردنەکەشیان لەو گەرما و ناو تەپوتۆزەدا زیاتری دەنواند. کاتێ ئێمە بەناویاندا تێپەڕبووین، بەدەم سەرکەوتنمانەوە بۆ سەر شاخی قەڵاکە، کۆمەڵێک تفەنگ بەشانی (سەقز)ی و گەلێ ناوچەی تری کوێستانیمان بینی، کە لەهەردوو بەری ڕێگاکەوە ڕیزیان بەستبوو. هەروەها سەربازان، یان سەربازە نیزامییەکان، کە سڵاوی سەربازانەیان بۆکردم، بەڵام لەو هاوڕێیانەیان چاکتر نەبوون، کە لە (سنە) دیبوومن. ژمارەشیان نزیکەی سەدوپەنجا سەربازێک دەبوون. قەڵاکە، یان کۆشکەکەش، یان هەر ناوێکی تری لێ بنرێ، شوێنێکی دیمەن ناشیرین بوو. چاوم بە(خان) کەوت، لە هۆڵێکدا دانیشتبوو، دیوارەکانی گەچکاری نەکرابوون، کۆمەڵێک کاڵەکی لە دەوربوون. بۆ پێشوازی کردنم هەستا، دەستی بۆ من و میستەر (بەل) درێژکرد. لەوە نائومێد بووم کە هەڵسوکەوت و ڕوخساری بەوجۆرە نەبوو پێشتر لە دیدی مندا بوو. وام چاوەڕێ دەکرد قیت و قۆزبی (داود پاشا)ی تیا ببینم، بەڵام هەر ئێرانییەکی ئاسایی ڕوخساری توند، یان بە واتەیەکی تر، دوو ڕەگ بوو، یا لەو شێوانە بوو کە پێیان دەڵێن پیاوێکی چاک و سنگ فراوان. لەوانە نەبوو ترش و خوێ بەقسەکانییەوە بکات و هەربەوە دەست پێدەکا کە هەندێ پرسیاری کورت بکات و سەرنجی کورتیش دەربڕێ. باڵای لە مام ناوەندی کەڵەگەتتربوو. دەموچاوێکی خڕوپڕ و ڕیشێکی سپی و دووبرۆی ڕەش و پڕی پێوەبوو، کە شێوەی ڕاست وەستان و لەیەکەوە نزیکیان وایانکردبوو سەرەوەی دەموچاوی دڵی پێنەکرێتەوە.

لێرەدا دەبێ ئاماژە بۆ ئەوە بکەم، کە هەرگیز ئێرانییەکم نەدیوە لە هەموو ڕوویەکی جوانییەوە، جوان بێت. ڕەنگە هۆی ئەمەش هی ئەو جلوبەرگانەیان بێت کە لە جوانیی بێبەشیان دەکات، ڕەفتاری توند و قەبەیان و ئاخاوتنیان بە دەنگێکی گڕ، لایان بووە بەخوویەکی باو، کە لاسایی پیاوانی خێڵەکی و ناو کۆشکەکان دەکەنەوە. بەڵام بەلای منەوە لە (ئەوباش)ێکی پۆشتە زیاتر، هیچی تر نین.

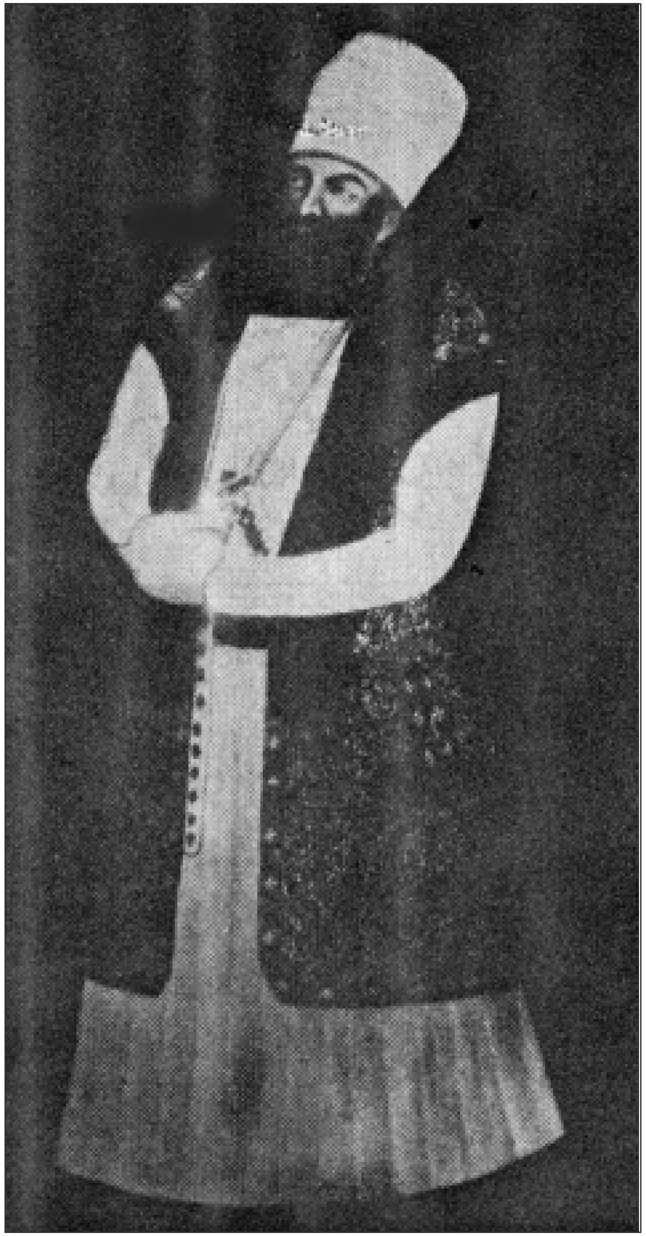

ئەمانوڵڵاخانی ئەردەلان
ئەو وێنەیەم لەم کتێبە فارسییەوە وەرگرتووە: «سرنوشت درگذشت زمان»، نووسینی: عبدالخالق اردلان، چاپ اول، تهران، ١٣٦٨ی هەتاوی، ١٩٧٩ز، (م)

لەگەڵ (خان)دا، مووساخانی حاکمی (سەردەشت)یش دانیشتبوو، کە بۆ سەردانی (والی) هاتبوو، لەگەڵ سوڵتانی (سەقز)دا، ئەمیان خزمی خۆی بوو، هەروەها سوڵتانی (بانە)ش لە تەنیشتیانەوە دانیشتبوو، دانیشتنەکەیشی بێ زۆر لەخۆکردن و ئاسایی بوو، لە هەمووشیان زیاتر بەئازادیی ڕەهاییەوە دانیشتبوو. ئەوە وای لێکردبوو دەتوت شازادەیە لەناویاندا. هەردوو کوڕەکەی خان لەپشت پەنجەرەکەوە ڕاوەستابوون، کە سەرەوکاری کۆمەڵێک نۆکەر و چەکداریان دەکرد. ئەو کوڕەیانی کە زۆری لێ نزیک بوو (محەمەد عەلی خان)[*]، ئەوەیان بوو کە لە جەژنی نەورۆزی داهاتوودا، کچەکەی (شاە) دەخوازێ. کوڕێکی دارێژراوی ڕەشتاڵە بوو، شێوەی لە باوکی دەچوو، بەڵام ئەو کوڕانەی تری، کە دیبوومن، لەوناچن.

جلوبەرگی دەرەوەی والی بریتی بوو لە شاڵێکی ڕەشی کشمیری. جلەکانی تریشی ئاسایی بوون. چەکی جوان و خەنجەری گرانبەهای هەڵنەگرتبوو. پێشەوەی دەربارەکەیشی بەم شت و بەو شت نەڕازانبووەوە لە دووربینێکی پاپۆڕ و باستۆنێکی بە (لەک) بۆیەکراو، زیاتر نەبێ، کە شوێن دەسکەکەی زیوین بوو، لەگەڵ قاپێکدا کاتژمێرێکی تیابوو دووسێ مۆر و قووتوویەکی تریاک، لە دەستکاری (برمنگهام).

بەتورکی دواندمی، کە ئێستا لە ئێراندا بۆتە زمانی باوی چینی خانەدان. منیش ئێستا لەبەرئەوەی قسەکانی شایستەی تۆمارکردن نەبوون، کەمێکیم لەبیرە، چونکە هەر کورتە پرسیاری کرد، قسەکانیشی وا دەکرد، کە دەربارەی شتی بێ بایەخ و بەئەنقەست دووبارەکردنەوەی تیا دەبوو، بۆ ئەوەی وات لێ بکات تۆش دووبارەی بکەیتەوە.

پرسیاری دەربارەی تەمەنم کرد، وەڵامم دایەوە، وتم سی و سێ ساڵم، کەچی سەرنجێکی بە کوردی دەربڕی، وتی وەک چل ساڵێک دەنوێنێت. پاشان دەربارەی نەخۆشییەکەم پرسیاری بەتۆپەڵێک زاراوەی پزیشکانەی خۆرهەڵاتیانە دەست پێکرد، کە وەک بۆم دەرکەوت شارەزاییەکی تیا هەبێ. دەربارەی (مالکۆڵم) دوا و ستایشێکی زۆری کرد، ئاگاداریشی کردم کە (مالکۆڵم) گەلێ دیاری جوانی داوەتێ. دوایی سەبارەت کار و ئەرکی نیشنگەیەتی بەریتانی لە بەغداد، پرسیاری کرد و پێی لێ ڕاکێشا بۆ مووچەکەم! ئینجا نزیکەی پەنجا کاڵەکێکیان بۆ هێنایە بەردەمی، ئەویش قەڵەمبرێکی بچووکی برمنگهامی لە گیرفانی دەرهێنا و یەکەیەکە لێی چەشتن. سینییە حەڵواشیان هێنا. ئەو

(*) محەمەد عەلی خان: مەبەست لە (خەسرەوخان)ە، کە لەم کاتەدا (حوسن جیهان خانم)ی کچی فەتح عەلی شای بۆ دەخوازێ و دواتریش: (ماهشەرەفخانم - مەستوورە خانم)ی مێژوونووس و نووسەری ناسراوی خواست-م.

لێی خوارد و منیش هەر لێم خوارد. ئیتر هەر خەریکی ئەوەبوو پارچەی بچووک بچووکیان لێ بکاتەوە و بەدەستی خۆی پێشکەشمیان بکات. پەیتا پەیتاش قەنە دەهێنرا. پرسیارێکی زۆری دەربارەی (بۆناپارت) کرد و پرسیاری ئەوەشی کرد کە ئاخۆ (میرنشین گەل) پێکدێنێ. وتیشی بۆتە ناوداران. نزیکەی دوو سەعاتێک لەگەڵیا دانیشتم... کە بەجێم هێشت، هەڵسا و دووبارە خۆشهاتنی کردم. پێشی وتم لەم نزیکانەدا سەردانم دەکاتەوە. پرسیاری تایبەتی دەربارەی دەستوپێوەندەکانی (سنە)ی لێ پرسیم، کە ئاخۆ لە هەڵسوکەوتیان ڕازی بووم، یان کەسێکیان شتێکی نابەجێیان بەرامبەرم نەکردووە... ئەو توورەیییەی لە سەروسیمایدا دەردەکەوت و ئەو ترس و لەرزەی لە نۆکەرەکانی دەنیشت، کاتێ کە ئەو توورەیییەی دەردەکەوێ، وایان لێکردم ئەگەر هیچیشم لەبارەیەوە نەبیستبێ، بڕوا بکەم کە سەرکردەیەکی ترسناکە. لەڕاستیشدا هەرچیم لەسەری بیستووە، ئەوە دەسەلمێنن کە پیاوێکی فێڵاوی و قیناوی و زاڵمە.

قامچی لێدان لە (بانە)، ئەوە هەر پیشەی ڕۆژانەبوو. سامانێکی زۆری تیا زەوت دەکرا. پار زستان، لێرە شۆڕشێک بەرپابوو، وتیان هۆیەکەی ئەم کارە توندوتیژانە بوون.

(بانە) شارێکی پیس و قێزەونە. لەو ئاستەدایە شایستەی ئەوە نەبێ ناوی بنێی (شار)(١). حاڵیشی لەو گوندانە چاکتر نییە، کە پیاپایاندا تێپەڕبووین، ئەوەندە نەبێ کە لەوان بڵاوترە. (خانوو)ەکەش، یان قەڵاکەش لەسەر گردێکی توورەکەڕێژ دروستکرابوو. هەر بەڕاستیش ناوی (بانە) هی ناوچەکەیە، ئەگینا شارەکە ناوی (بەڕۆژە ـ Berozeh)یە، بەڵام بڵاو نییە. جوولەکەیەکی زۆریش تیایدا نیشتەجێن.

٨ی ئەیلول

ئەم بەیانییە مووساخانی حاکمی (سەردەشت) سەردانی کردم. بەدرێژیی باسی ئینگلیزەکانی (تەوریز)ی کرد. ئەوەشی جێی دڵخۆشی و شادیی بوو، ئەوەبوو کە هەموولایەک بەباشی باسی هەڵسوکەوتی ڕۆڵەکانی وڵاتەکەمیان دەکرد.

سەر لە ئێوارە (والی) سەردانی کردم، کە لەپێشیەوە سەربازەکانی و لەدوایشیەوە ژمارەیەکی زۆری سوارە دەڕۆیشتن. بەڵام ڕێکردنەکەیان ئەو سام و شکۆیەی نەبوو، کە تورک هەیەتی، بەڵکو توێژاڵێکی ماتی و داتەپیوی ئێرانیانەی بەسەرەوە بوو، بەتایبەتیش ئەگەر ژمارەکەیان زۆربێ. جلوبەرگەکانی (خان) لەوانەی دوێنێی ساکارتر

(١) دەڵێن (سەقز) لەو بەرینتر و پێشکەوتووترە.

بوون، چونکە جلێکی جۆری ئەستووری لەوانەی لەبەردا بوو، کە دەروێشەکان لەبەری دەکەن. سەربازان لەبەر چادرەکەدا سڵاوی سەربازانەیان بەچەک بۆکرد و تیپی مۆسیقاکەش بەتەپڵ و مۆسیقا، سروودی شاهانەیان بۆ لێدا. خانی سەردەشت و هەردوو سوڵتانی (بانە) و (سەقز)یشی لەگەڵدا بوون. هەندێ چەکی نیشاندام و پرسی کە ئاخۆ ئینگلیزیی، یان فەرەنسایین و نرخیان چەندە و لەم بابەتە پرسیارانە. وتیشی گوایە (شا)ی ئێران گفتی داوەتێ سێ تۆپی بیابان و دەستەیەک تۆپچیشی، بۆ فێرکردنی کۆمەڵێک لەوانەی لای خۆی بداتێ. هەروەها وتی: منیش وا دەکەم خۆم فێربکەم و دەمبینیت وەک تۆپچییەکانی ئینگلیز بوومەتە تۆپچییەکی زۆرباش، ئەی لە (سنە) قولیپەکانی کۆشکەکەت نەبینی؟ تۆپێک هۆ... لەوێ دادەنێم و هەندێ گامێش و مەڕیش لەو شاخانەی ئەوبەرەوە دادەنێم، ئەوسا دەبینیت ڕۆژانە چەندیان لێدەکوژم.

ئێستا ئیتر هەڵوێستی دۆستانەتر بوو. قسەکردنیش لەگەڵیا، هەرچەندە لە ڕووی زانیاریشەوە زۆر بەکەڵک نەبوو، بەڵام بێ زۆر لەخۆکردن و ئاسایی بوو. پاشان لای بۆڵای مووساخان کردەوە و بە کوردی پێی وت: (بەوخوایە ئەم پیاوە وای کردووە خۆشم بوێ). دوایی پێی وتم: (حەز لە برایەتیم دەکەیت؟ شتێکی باشە، پیاو هاوڕێی دەوڵەمەندی وەک منی هەبێت). ئیتر باسی کتێبخانەکەم هاتەپێشەوە و عومەرئاغا زرنگانە هەڵەکەی قۆستەوە و ئاگاداری کرد کە دەمەوێت دانەیەک لە کتێبی بەناوبانگی مێژووی کوردستانم چنگ بکەوێ، کە ناوی (مێژووی کوردان)ە. لێرەدا گەیشتە ئەوپەڕی گەشکە و وتی: (مێژووی کوردانت ئەوێ؟ سا بەخوا چنگت دەکەوێ)، چەند ساڵێک بوو، بەردەوام لە هەوڵی پەیداکردنی ئەم کتێبەدا بووم. ئەم کتێبەش ئەوەی دەهێنا پیاو هەر لەبەر خاتری چنگ کەوتنی، (سنە)ی بۆ بگرێتەبەر(٢). لەوەش دەچوو بەم دواییە حاڵێکی ئایینی بۆ هاتبێ، بۆیە دەستی بەزیکر و وێرد خوێندن و تەسبیحات کرد. وتیشی نیازی حەجی (مەککە)ی هەیە. پاشان پرسیاری وەختی لە ئامادەبووان کرد، کە وەڵامیان دایەوە، پارچەیەک تریاکی بچکۆلەی دەرهێنا و کلۆیەک شەکریشی بەدوادا هەڵدا و دەستکرا بە قەنەکێشانێکی زۆر. باسی ئەوەم بۆکرد کە سبەینێ نیازی سەفەرم هەیە. ئەویش تکای لێکردم بیخەمە دووسبەی، تا دووبارە دیدەنیم بکاتەوە.

(٢) میستەر ڕیچ توانی دانەیەک لە مێژووی کوردی چنگ بکەوێ، بەڵام لەیادم نییە لای کێ دەستی کەوت. ئەو دانەیەش ئێستا لەگەڵ سەرجەمی کتێبخانە تایبەتییەکەی کە تایبەتە بە کتێبخانەی خۆرهەڵات، لە مۆزەخانەی بەریتانیایە ـ خاریچ. تێبینی: مەبەست لەو مێژووە، شەرەفنامەی میر شەرەفخانی بەدلیسییە. بڕوانە پەراوێزی (١) لاپەڕە دوازدەی پێشەکییەکەی (مَحمد عَلي عَوني) لەو چاپەیدا، کە (فَرج اللّه زكي الكُردي) بڵاوی کردۆتەوە، چاپی قاهیرە، ع.

له سهعات چواردا هاتهلام و تا نزیک بانگی شێوان لام مایهوه. پاشان مۆڵهتی خواست و بهنهزاکهت و ڕهوشتێکی زۆرهوه ڕۆیشت. سواری ئهسپێک، یان بارگیرێکی گهوره ببوو، سهرتاپای به مهخمهل داپۆشرابوو. ههرکه لایشی بهلای دهستوپێوهندهکانیا دهکردهوه، یان یهکێکی دهدواند، ئهوان دادهچڵهکین و ئهبڵهق دهبوون.

٩ی ئهیلول

ئهمرۆ دهبوایه سهردانی والی بکهم و مۆڵهتی لێ بخوازم. پێشتر داوام لێکردبوو خۆی کاتێکم بۆ دیاری بکات، چونکه ئهوهندهی پێوهندی بهمنهوه ههبێت، ههموو کاتێک بۆ من وهک یهکه. ئهویش وهڵامی دامهوه که ئاگادارم دهکاتهوه.

بهدرێژایی ڕۆژی ئهمرۆ، ههر له بهیانییهوه، بۆ یهکلا کردنهوهی حسابی (بانه)ی بهسهربرد. چاوی سێ پیاوماقوڵی ئهم بهشهی میرنشینهکهی دهرهێنا و ئافرهت و کچهکانیانیشی لهگهڵ کۆمهڵێک خهڵکی تردا ئاوارهی (سنه) کردن. کاروانێکی درێژی ئهو ئافرهت و کچانهمان دین، که میر ئاوارهی کردن، بهسهر وڵاخهوه ئهو دهشتهیان دهبڕی و ههندێ یاساوڵی سهر به (خان)یش بهسوارییی، لهنێوان ئافرهتهکاندا ڕێیان دهکرد. ڕۆژی ئهمرۆ ئهمه کردهوهی (خان) بووه. بهڵام بۆ بهختهوهری تا نهگهیشتایهته سهعات یازدهش دهستی پێنهدهکرد. تا زیاتریش دهنگوباسهکانیمان ببیستایه، زیاتر ڕقمان له دڕندایهتی و ملهوڕییهکهی دهبووهوه.

دوای نیوهڕۆ بۆ سهردانی گوندێک چووبوو، که پێشتر ڕووتی کردبوونهوه، کهچی پێش ڕۆیشتنی ههواڵێکی بۆ ناردبووم، دهڵێ ئهمڕۆی بهههندێ کاروبارهوه بهسهر بردووه، که نهیتوانیوه دهستبهرداریان بێت و تکاش دهکات که سبهینێ سهردانی بکهم و لهوێوه ماڵاوایی له یهکتر دهخوازین و ئیتر ئهو به ڕێیهکدا دهڕوات و منیش بهڕێیهکی تردا. ئهم دواکهوتنهش زۆر بێزاری کردم، بۆیه نوێنهرێکم نارده لای تا داوای لێبووردنی لێ بکهم که ناتوانم سبهینێ دوابکهوم. بهڵام ئهو جێگایهی جێهێشتبوو، تا درهنگانێکی شهویش نهدهگهڕایهوه.

له یازدهدا چوومه سهر جێگهکهم، بهڵام ههر تاوێک ئارامم گرت، تا بان نۆکهر هات، که له ههمان کاتدا بان هۆبهش بوو، ئاگاداری کردم، فرمانی پێکراوه بهپهله چادرهکان بپێچێتهوه. سهرم لهم توندوتیژییه لهپڕه زۆر سوڕما. بۆیه من و عومهرئاغا که ههواڵهکهی گهیاندبوو، ههرچهندمان دهکرد نهمان دهزانی چۆن ههواڵهکه لێک بدهینهوه! بهڵام بڕیارمدا

چادرهکان کۆنهکهنهوه، مهگهر هێزێکی لهوهی خۆمان گهورهتر، بهزۆر پێمان کۆبکاتهوه. لهبهرئهوه ئهگهرچی شهویش درهنگ بوو، بهڵام داوام له عومهرئاغا کرد سواربێت و بچێته شار، تا سۆراخی ئهم ههواڵه سهیره بکات، بزانێ چییه. عومهرئاغاش داواکهمی گرته ئهستۆ و دوای نیو سهعات مهلاکهی (میرزاکهی) ـ فهقێ قادر ـ گهڕایهوه (بهینی خۆمان بێت پیاوێکی یهکجار چاکه) بۆئهوهی ئاگادارم بکاتهوه، که شتهکه ههڵهیهک بووه و میرزاکانیش لێی پاڕاونهتهوه، که نهیگهیهنێ به (خان). بان نۆکهرهکهش لهرزی لێ نیشتبوو دهیوت ئهگهر (خان) شتهکه بزانێ، ههردوو چاوی ههڵدهکۆڵێ.

عومهرئاغاش ئاگاداری کردم که نهیتوانیوه والی ببینێ. لهبهرئهوه ، وای بهچاک دهزانێ له شار بێت، بۆئهوهی وڵاخهکان بهێنێ (که دهبوایه والی بۆمانی پهیدا بکات، چونکه بهبێ فرمانی ئهو پهیدا نهدهکرا) تابتوانین سبهینێ بهیانی بهزوویی ڕێ بکهوین. چاکیشم کرد که له مهسهلهکه بێدهنگ بووم، چونکه سهیرم کرد هیچ سووکایهتی پێکردنێکی دهست ههڵبهستی تیا نییه. بۆشم دهرکهوت که ببێ و نهبێ، فرمانهکه بهسهرخۆشی و لهکاتی مهست بوونێکی زۆردا دهرکراوه، چونکه والی، جگه له بهنگ کێشانیشی، (مهی)یهکی زۆریش دهخواتهوه، لهبهرئهوه زۆر ئاسانه لهم کاتهدا بیهێنێته بهرچاوت، که دهبێته چ دڕندهیهکی زیانبهخش. ئهم ڕووداوه ناخۆشه، تا دوای نیوهشهو خهوی لێ زڕاندم[٣].

١٠ی ئهیلول

لهگهڵ شهفهقدا ههڵساین، بهڵام وڵاخهکانمان نهبینی. عومهرئاغاش لهشار گهڕابووهوه، ئاگاداری کردم که وڵاخهکان بهڕێوهن، بهڵام نۆیان لهو کاروانه گل دراونهتهوه که له بهغداوه هاتووه و لێرهوه بهرهو وڵاتی (کهرهج) تێدهپهڕێ، ئهو کاروانهی که دوێنێ خۆم لهو باجه زیادهیه ڕزگارم کرد، که دهیانویست دووئهوهندهی لێ وهربگرن، لهگهڵ ههندێ داخوازی تری گراندا، که دهستوپێوهندهکانی (خان) لێیان داوا دهکرد.

نانی بهیانیمان ئاسایی بۆ ئاماده دهکرا، دوای نانخواردن کیسهدار ـ بان نۆکهرهکهی خان و عهبدوڵڵا بهگ ئاگاداریان کردم که (خان) دهیهوێ سهردانم بکات و ماڵاواییم لێ

(٣) دوێنێ شهو، مهیتهرهکهی لام (حسێن)ی بهسزمان مرد. لهو کاتهوه که یهکسهر له (سنه) دهرچووبووین و نهخۆشیی زۆری بۆ بردبوو، خۆی دابووه دهست نائومێدی. لاوێکی چاک بوو. حهسهنیش که یهکێک بوو له چادر ههڵدهرهکان، ئهویش له گوندێکدا مرد. ناچاریش بووم ههر لهو گونده بینێژم. مهیتهرێکی تریش له سلێمانی مرد.

بخوازێ. تووڕەبووم و پێم وتن ولاخەکانی کاروانەکەم ناوێ (ئەو ولاخانەی ناردبوومنەوە بۆ خاوەنەکانیان و دواییش دڵنیابووم لە جێبەجێکردنی فرمانەکە) و بەتەنیا دەڕۆم و کەلوپەلەکانیش لەجێی خۆیان جێ دەهێڵم و ناشمەوێ دیدەنی (خان)یش بکەم. لەسەرئەمە عەبدوڵڵا بەگ و هەندێ دەستوپێوەندی (خان) دەستبەجێ سواربوون و بەغار بۆ شار چوونەوە، بەڵام خاوەنی ولاخەکان، لەگەڵ ولاخەکانیا، کە لەوکاتەدا بۆ هەوارەکەمان هێنابوویانن، لام مایەوە. کیسەدار (بان نۆکەریش) بۆ ڕازی کردنم بەپەلە نانەکەی داینێ، هەرچەندە لەو تووڕە نەبووم، چونکە ئەو پیاوێکی چاک و خزمەتگوزاربوو.

عومەرئاغاش سێ، یان چوار ولاخی ئامادەکرد، کە لەملاولەولا کۆی کردبوونەوە. باری کردن و لەگەڵیان ڕۆیشت، بەڵام پێش هەموو شتێک هەگبەکانی من و قیبلەنماکەی بارکرد. کۆمەڵەکەشمان هەر جرتوفرتیان بوو. پاش ئەوەی کاروانی باروبنە قورسەکە ڕۆیشت، کە توانیمان باریان بکەین.

ریچ خانم و میستەر (بەل)یش سواربوون و یەک دوو نەخۆشیان لە دەستەکەی من لەگەڵدا چوون، لەگەڵ پیاوێکی خێڵەکی لە دەستەکەی عومەرئاغا، کە متمانەی پێدەکرا و ئامۆزاشی بوو، تفەنگەکەی منیشی درایە و شمشێرە پانەکەی منیشی بەشێوەیەکی پێکەنیناوی بەقایش و کێلانە بریقەدارەکەیەوە خستە سەرشان، کە پێی بووە سەرکردەی کاروانەکە و بەم قیافەیەوە بۆ ئەوە دەشیا سەرکردایەتی کۆمەڵێک ڕێگر و چەتە بکات.

نیو سەعات دوای ڕۆیشتنی کاروانەکە، عەبدوڵڵا بەگ بەپەلە گەڕایەوە، تا ئاگادارم بکاتەوە، کە ئێستا (والی) لەخەو هەستاوە و هەواڵی ئەوەی بیستووە کە لەبەر دەست نەکەوتنی ولاخ، سەفەرەکەم دواکەوتووە، فرمانی کردووە ئەسپەکەی خۆیم بۆ بێنن. زۆریش مەبەستێتی کە شتێکی وا ڕووی نەدابێ، نیگەرانی کردبم. تکاشم لێدەکات بەدەم ڕێوە، کە بەشاردا تێپەڕ دەبم، لای لابدەم و قاوەیەکی لەگەڵدا بخۆمەوە و بەلایشیەوە دەبێتە مایەی شەرەف، ئەگەر وەک بەڵگەی لێ ڕازی بوونی، بارگیرێکی یەرغەی لێ قبوول بکەم. لەبەرئەوە پاش ئەوەی هەندێ پارەم بەسەر ئەو چاو برسیانەدا بەشیەوە، کە تەنگیان پێ هەڵچنیبووم و بەوە ڕازی نەدەبوون کە دابوومنێ، سواربووم و بۆ مالاوایی لێکردنی (خان) ڕوومکردە شار. سەیرم کرد سەرقاڵی ئەوەیە نامەیەک بەمیرزایەکی دەنووسێ، ئەویش خۆی بەدەمدا دابوو لەبەردەم (خان)دا، ئەوەی دەنووسی، کە (خان) چی پێ بڵێ، کوتومت وای بنووسێ.کە من دڵنیابووم ئەگەر بیانهێشتایە میرزا خۆی ئەو

شتانەی بنووسیایە، کە خان پێی دەوت، بەشێوەیەکی تر دەینووسی(٤).

خان، زۆر بەجوانی و نەزاکەتەوە، بەپێی شێوە سەیرەکەی خۆی، پێشوازی کردم. دووربینێکی بچکۆلە و کیفەکەی دەرهێنا بوو، لەبەردەمیا بوو وتی ئەوە دیاری سەرۆک وەزیرانی شایە، بۆی ناردووە و داوای لێکردم سەیری پێبکەم و پرسیاری نرخەکەیشی کرد. سەری لەوە سوڕمابوو، کە بۆچی ئەم دووربینەش وەک دووربینە گەورەکان، تارمایی بەرجەستە ناکات. پاشان وتی مادام ئەو تەقەللایەیان لە دروستکردنیا داوە، دەبوایە بە ئەندازەی ئەو هێزی نزیک کردنەوەیەی، بەرجەستەیشی بکردایە. سوڵتانی بانە (نورئەڵلا) هاتە ژوورەوە و لە دوورەوە دانیشت. خانیش پێمی ناساند و وتی: یاخشی ئۆغلان (واتە کوڕێکی باشە). ئەم کوڕە باشەش ڕیشێکی ڕەش و پڕی پێوەبوو، درێژاییەکەی پێیەک دەبوو، بە ئاشکراش ترس و لەرزی لە ستایش کارەکەی پێوە دیاربوو ـ و گوندێکی پێبەخشیوە. واتە بە (خان)ی بەخشیوە. «ئەم گوندەی کە لەم دواییەدا، خان زەوتی کردبوو و دەیەوێ کۆشکێکی تیا دروست بکات، لەوەی (خەسرەوئاوا) چاکتر بێ و خەڵک لە مووسڵ و حەڵەب و قاهیرەوە بانگ بۆ دیتنی بکات». ئیتر سینییە شیرینیان هێنا و والی پرسیاری ئەوەی لێکردم، حەز لە چ دیارییەک دەکەم، تا بۆمی بنێرێت. وەڵامم دایەوە کە ئەو کتێبەی بەڵێنی دامێ بمداتێ، دەبێتە بەنرخترینی هەموو دیارییەکان. ئەویش دڵنیای کردم کە دەیمە خاوەنی و وتی لەبەرئەوەش کە هەرگیز لە ژیانیا درۆی نەکردووە، دانی پیادەنێت کە دوو دانەی هەیە، بەڵام دەیەوێ بەراوردیان بکات و بەهەموو دڵنیاییەوە دانەیەکیانم لەگەڵ تەتەرێکدا لە (سنە)وە بۆ دەنێرێ، بەمەرجێ لە بریتی ئەوە چەند پاکەتێکی باروتی بدەمێ. پرسیارەکەی دووبارە کردەوە، کە حەز لە چ جۆرە دیارییەک دەکەم و هەر دووپاتی دەکردەوە، کە ڕوانیم هەر پێ دادەگرێ، پێم وت زۆر زۆر سوپاسگۆ دەبم، ئەگەر هەر کتێبێ، پێی وابێ بەلامەوە چاک دەبێ، ئەوا بۆمی بنێرێت. وەڵامەکەم ڕازی نەکرد و پێی داگرت، کە دەبێ هەر کتێبێک دەستنیشان بکەم، منیش پێم وت کە گەڕامەوە بۆ ولاتی خۆم لەوێ چاو دەگێڕم، بزانم چیم پێویستە، ئەوسا ئاگاداری دەکەمەوە. وەڵامی دامەوە کە ئەوکاتە ئەویش ئاڵوگۆڕێکم لەگەڵدا دروست دەکات.

واتە: ئەو هەرچی بوێت، بۆمی بنووسێت و بۆی بنێرم و منیش هەروا بکەم.

(٤) لە خۆرهەڵاتدا شێوەی نووسین، لەگەڵ شێوەی قسەکردندا زۆر جیاوازە. وا دیارە مەبەستی (ریچ) لێرەدا ئەوەبێ کە ئەگەر (خان) پوختەی ئەوەی پێویستە بنووسرێت، بۆ میرزای بگێڕێتەوە، میرزا دەیتوانی بەشێوەیەکی جیاواز، لەشێوەکەی (خان) دەری ببڕێ-خاریچ.

دوای ئەوەی سەعاتێک لای مامەوە، ماڵاواییم لێکرد. ئیتر هەستا و دەستمی گوشی، گەلێ وشەی خۆشهاتن و میوان نەوازی دەربڕی و بەتکاوە داوای لێکردم پێی بڵێم کە ئاخۆ لێی ڕازیم. هەر ئەمڕۆ (خان) بەڕێی گەڕانەوەی خۆیدا بۆ (سنە) گەڕایەوە. ئەمەش دەبێتە مایەی خۆشیی دانیشتوانی ئەم ناوچانە.

سەعات دوازدە و نیو لە (بانە) دەرچووین. پاش ئەوەی ڕووەو باکووری خۆرئاوا دەشتەکەمان بڕی، چووینە ناو دۆڵێکی تەنگەبەرەوە، کە شاخی بە بەڕوو داپۆشراو دەوریان دابوو. بەم جۆرە تا یەک و چل و پێنج دەقیقە ڕێمان کرد. پاشان سەرکەوتینە سەر زنجیرە زوورگێک، کە دەبوونە سنوور بۆ ڕێگاکە. لە دوودا گەیشتینە گوندی (سووێروە ـ Swearwea)ی[5] بچووک و پیس، کە بەسەر دۆڵەکەمانەوە بوو. ئیتر لێرە هەستمان کرد بەشێکی تەواومان لە قۆناغی ئەمڕۆمان بڕیوە، چونکە درەنگ بەڕێکەوتبووین.

ئەمڕۆ (نۆبەتێ)یەکە سەردانی زۆربەی کۆمەڵەکەمانی کردەوە. عەبدوڵڵا بەگ دەبوایە تا ئێرە یاوەریم بکات، بەڵام بۆئەوەی پاشماوەی شتەکانی ترمان بۆ بنێرێ و ئەو وڵاخدارە بەسزمانەش بە سەلامەتی ئازاد بکات، کە من پاراستم، بەچاکمان زانی هەر لە (بانە) ماڵاوایی لێ بکەم، کە بەڕاستی تاقە پیاوێک بوو نیگەران بم بۆ جێهێشتنی، کوڕێکی چاک و خزمەتگوزار و ڕۆح سووک بوو.

کوڕێکی لاو، لە (بانە)وە تا ئەم گوندە، بە تەنیشت ئەسپەکەمەوە ڕێی دەکرد، هەواڵی ئیشەکەیم لێ پرسی، وتی پێڵاودرووە. حەزم کرد بزانم ساڵانە چەند بەدەوڵەت دەدات، وەڵامی دامەوە کە هەر پازدە ڕۆژ جارێک (تمەنێک) دەدات، بەڵام ئەوەتەی (خان) هاتۆتە (بانە)وە، بنەماڵەکەیان (پێنج) تمەنی داوە. لەبەرئەوە خەریکن لە برسا بمرن، چونکە ئیشەکەی داهاتێکی ئەوتۆی نییە، تا باجێکی ئەوەندە بدات.

١١ی ئەیلول

دوێنێ شەو، هەندێ دز هاتنە سەرمان و لە شتەکانی من: دوو زینی زیوچن و هەندێ چەکی زیوکاریان دزیبوو. هەرکە ئاگاداریان کردم، عەلی ئاغا (کە لە دەستەکەی خۆم بوو ـ لەگەڵ فەقێ قادر، کە لە دەستەکەی عومەرئاغا بوو) ناردمن بۆلای (ئەمانوڵلاخان)، تا

(٥) ڕاستییەکەی (سوێرئاوە ـ یان ـ ئاوا SOR AWA)یە. واتە ئەو گوندەی ئاوەکەی سوێرە ـ ع.

ئاگاداری بکەنەوە و دزەکان بدۆزنەوە و شتە دزراوەکانیشمان بۆ بنێرنەوە[*].

لە حەوت و نیودا لە (سوێرئاوا) دەرچووین و پاش ئەوەی چووینە سەر ڕێگاکەی دوێنێمان، تا نۆ، لە دۆڵەکەوە ڕووەو باکووری خۆرهەڵات ڕێمان کرد. ئیتر لە دۆڵەکەدا گەیشتینە کوێرە شیوێک، پاشان لە ڕێگاکە لاماندا و لە نۆ و نیودا گەیشتینە گوندی (نوێژگە)، کە بە لاپاڵی شاخێکەوە بوو، لە باکوورەوە دەبووەوە سنوور بۆ شیوەکە. ڕێگاکەی ئەمڕۆمان بەلای زۆرەوە تەختەڵانی و پڕ لە دارودرەخت بوو،کە زۆربەیان داری بەڕوو و هەرمێ کێویلە (کرۆسک) بوون. زەویش کەوەلە و گەچۆڕاوی بوو. هێشتاش هەر لە ناوچەی (بانە)دا بووین، بۆیە ئەگەر شتێک بە شتێکی ترەوە بەیاد بێتەوە، ئەوا ئەم ناوچەیە بە (دز) بەناوبانگە. هەرچەندە ئەو وڵاخانەی لە (بانە) پەیدامان کردبوون، ماندووش نەبوون (کە زۆربەیان بارگیربوون)، بەڵام چونکە لەنێوان (نوێژگە) و (مەروێ)دا گوندێکی تر نەبوو، کە نێوانیان چوار سەعاتە، بۆیە نەمانتوانی لە (نوێژگە)[٦] زیاتر بڕۆین. ئەحمەد بەگی کوێخای گوندەکە ـ سەرنجی ڕانەدەکێشا و شەڕانیش دیاربوو. ئەم بەیانییەش پێیان وتین کە نایەوێ وڵاخمان بۆ پەیدا بکات و ڕێگاشمان نادات ئەوانەش کە پێمانە، بەکاریان بهێنین، وتبووشی ئەم فرمانەی لە سوڵتانی (بانە)وە وەرگرتووە.

ئەمەش وا پێدەچوو زۆر دوور نەبێ، چونکە لەو نامەیەدا کە لای سوڵتانەوە بۆم هاتبوو (ئەو سوڵتانەی هەقم بوو لە ڕووداوی تریشدا لە هەڵسوکەوتی ڕازی نەبم) وادیار بوو بەلای ئەو پیاوەدا دایشکێنێ، کە گومانی زۆرمان هەبوو لەسەرئەوەی پێوەندی بە دزەکانەوە هەبێ.

تیا مابووین و نەماندەزانی چی بکەین، چونکە (ئەمانوڵلاخان) سەفەری کردووە و واش پێدەچوو تاقە دەسەڵاتێک کە دەتوانین پشتی پێ ببەستین بۆ هاوکاری کردنمان دژی خراپەی ئەم کوێخایە، پشتی ئەوی زیاتر دەگرت وەک هی ئێمە. گوندەکەش لە جێگەیەکی

(*) وادیارە ئەم دزی کردنە لە (ریچ) زۆر دڵگیری کردبێت. چونکە بەدەم ئەو پشکنینە وردەوە کە لەم چەند ساڵەی دواییدا، لەناو ئەرشیفی بەڵگەنامەی قاجاریدا لەگەڕاندام، چەند بەڵگەنامەیەکی دەوڵەتی بەریتانیام دینەوە، تایبەتن بە گازندەی ئینگلستان، لە دەوڵەتی ئێران (ئەمانوڵلاخانی والی سنە)، بۆ دۆزینەوە و گێڕانەوەی کەرەسە دزراوەکانی (ریچ)... لەم بارەیەوە بۆ زیاتر زانیاریی بنوارە: (میرزا صالح، غلامحسین ـ أسناد رسمی در روابط سیاسی أیران با انگلیس و روس و عثمانی ـ جلد یکم ـ ص ١١٤ ـ نشر تاریخ أیران، مرکز پخش: إنتشارات خوارزمی ـ چاپ اول ١٣٦٥ ش)ـ م.

(٦) نوێژگە: بە مانای ئەو جێگەیەی نوێژی لێدەکرێ و بە فارسیش (نمازگاه)ە. لە کوردیدا نوێژیش هەر بەمانای (نوێژ)ە و وا دیارە لە وشەی (نماز)ی فارسییەوە وەرگیرا بێ.

قایمدا بوو، سی چل تفەنگ بەدەستیش خڕببوونەوە، کۆمەڵەکەی ئێمەش خۆیان لەخۆیاندا کەم بوون و هەمووشیان سوارەبوون و نەخۆشی پەکی خستبوون. لەبەرئەوە نەماندەتوانی بەرەنگاری تەنگانە ببینەوە... لێرەدا لەوە پەشیمان بوومەوە کە نەدەبوو سەربازەکان (سوپاییەکان) بۆ سلێمانی بنێرمەوە، چونکە هەربوونیان لەگەڵماندا مایەی ئەوەبوو هەموو شتێک بێتەوە دۆخی جارانی خۆی...

دوای ڕاوێژکردن لەگەڵ عومەرئاغادا، کە بۆ ئەم داروبارە کتوپڕە چی بکەین، بڕیارماندا هەرچۆنێ بێت ڕێ بکەین و خۆمان بگەیەنینە بابانەکان و کەلوپەل و چادرەکان لە دوای خۆمانەوە بەجێ بهێڵین و کۆمەڵێک چەکداری (شینکی ـ خێڵێکی ئازای شاخاوی بوو، لە نزیکمانەوە بوون لە سنووری ناوچەی بابان)دا بنێرین بۆ ڕزگارکردنی کەلوپەلەکان. ئیتر هاوسەرەکەم بە پارێزگاری میستەر (بەل) و محەمەد ڕەزا چاوەش و هەندێ نۆکەر، کە هەموویان سوارەی چەکداربوون، ناوچەکەی بەجێهێشت. من و عومەرئاغاش خۆمان دواخست، بۆئەوەی ئاگاداریی نەخۆشەکان بکەین و بەرهەڵستی هەر هێرشێک بکەین کە بکرێتە سەرمان. وا دیاربوو ئەو هەڵوێستەی ئێمە و ڕاوێژەکەمان، بەدڵی ئەحمەد بەگ نەبوو، بۆیە بەپەلە هات و وتی ئامادەیە چەند گوێدرێژمان بوێت، بماندات و ڕێککەوتین و دوای دەردەسەرییەکی زۆر و دواکەوتنێکی درێژ و سوێندخواردنی ئەوان و هەڕەشەی ئێمە لێیان، وڵاخەکان ئامادەکران. ئێمەش باروبنەمان بارکرد و نەخۆشەکانمان سوارکرد و پێش ئەوەی خۆمان ببزوین. دەستمان بەهەموویانەوە نا و تا ماوەیەکی ڕێگاش بەڕێمان کردن، بەڵام بە لەبەرچاو گرتنی هەڵسوکەوتی ئەمان و بەو شتانەشدا کە لەکاتی ڕۆیشتنماندا، لێیان ڕوویدا، عومەرئاغا سڵی ئەوەی هەبوو لە ڕێگادا هەڵکوتنە سەرمان. بێگومان ئێمەش ئامادەی بەرهەڵستیی بووین و منیش هەستم دەکرد متمانەی تەواو بەتوانای خۆمان بۆ ڕووبەڕووبوونەوەیان هەیە، چونکە سوارەی چاک و چەکداربوون و خۆشمان بە چاکترین شێوە ڕێکخستبوو، بۆ ئەوەی بەوپەڕی تواناوە پارێزگاری باروبنە و نەخۆش و پەککەوتەکانمان بکەین. ئەو خۆ ڕێکخستنەی خۆشمان هەر پاراست، تا بە سەلامەتی سنوورمان بڕی.

وا دیاربوو کوێخاکەی (نوێژگە) وای بەچاک زانیبوو دەست نەهێنێتە ڕێمان و لە ناوچەکەی دەرچین و زیانمان پێنەگەیەنێ، چونکە ئیتر دوای ئەوە هیچ شوێنەوارێکی خۆی و دەستە و کۆمەڵەکەیمان نەدی[٧].

(٧) سوڵتانی (بانە)، ئەحمەد بەگی سەرۆکی گوندی (نوێژگە)ی بە گیراویی بۆ سلێمانی بۆ ناردم، تا چ سزایەکم بەلاوە چاک بێت، بەرامبەری بیکەم، کە بێگومان لێی خۆش بووم و ناردمەوە.

لە حەوت و نیودا ڕۆیشتین و لەسەرخۆ ڕوومانکردەوە ئەو ڕێگایەی دوێنێ دەستبەرداری بووین و لە هەشتدا گەیشتینەوە سەری. دوای تاوێ سەیرمان کرد بە زەوییەکی چاکتردا هەڵدەگەڕێین. نزارە داربەڕوویەکی گەورە و دارهەرمێ کێویلە و داری تری تیابوو، لە شێوەی گۆیژدا بوو. بەدەم ڕێوە دووجار لەسەر ئەو شاخە هەڵوێستەمان کرد، کە پیایدا سەردەکەوتین و ناوی (بێ لوو) بوو، کەمێکیش ڕووی دەکردە باکووری باشوور، بەڵام بەرزبوونەوەی شاخەکە، لە دەشتی (بانە)وە لەسەرخۆ بوو، بەڕادەیەک کە لەملایەوە هیچ نیشانەیەکی ئەوەی پێوە نەبوو شاخ بێت. کەمێکیش لای چەپمانەوە کێوی (سوورکە ئوو ـ Soorkeoo)[٨] بەخۆی و لاپاڵە لێژەکانییەوە بەرزببووەوە و ڕووی دەکردە باشووری خۆرهەڵات و ئەمسەری نزیکیشی لێمانەوە ئاوی (بانە) و چەمی تر، دابڕدابڕی کردبوو، ئاشکراشە کە بەشێکە لەو زنجیرەیەی پێشتر بەسەریا تێپەڕین و وەک پێشم وابێ هەر ئەو کێوەیە کە بۆ (ئەحمەد کولوان) دەبووە سنوور و لە کاتی تێپەڕینماندا لە سلێمانییەوە بۆ ئەحمەد کولوان، بەو ڕێیەدا کە ناوی (تاریلەر)[٩] بوو، بڕیمان.

دوای ئەوەی لەسەر کێوی (بێ لوو) حەساینەوە و وڵاخەکانیشمان تاقەت کردن، لە دە و نیودا دەستمان بەڕۆیشتن کردەوە. کە دەڕۆیشتین وەک ئەوە وابوو لەناو یەک زەریای شاخدابین، کە لە ڕاست و چەپمانەوە دەوریان دابووین، هەندێکیان بەهێڵێکی ڕاست کشابوون و هەندێکی تریان دابڕدابڕ و تێکچڕژاو بوون و پیاو سەری لە دروستکردنی هێڵکارییاندا دەرنەدەکرد. لەوەش دەچوو زەوی بە تەلەبەرد و گەچۆڕ و بەردەئەستێ داپۆشرابێ.

دوای تاوێ گەیشتینە سەر ترۆپکەکەی، بەشۆڕبوونەوەشمان پیایدا چووینە سنووری ناوچەی بابانەوە. دیمەنەکەی تا بڵێی دڵگیربوو. شۆڕبوونەوەی ڕێگاکە یەکسەر دەچووە سەر دۆڵێکی تەنگەبەر، کە بنی دیار نەبوو پاشان زەوییەکە لەوبەرەوە دووبارە بۆ ئاستێک بەرزدەبووەوە، لەوەی لای ئێمە بەرزتربوو، دوو ترۆپکی لەو بڵندتریش بەسەرییەوە بوون[١٠] زینۆیەکیان لەنێواندا بوو، ئەوەی لای باکووریان، کە لە (سوێر ئاوا)وە دیبوومان شێوەی زۆر سەیر دروست ببوو، دیمەنی وڵاتەکەش ڕەنگین بوو. زنجیرە چیاکان و هەڵکەوتیشیان زۆر جوان دابڕدابڕ ببوون، ڕەنگی زاڵی خاکیش، سوورێکی تێربوو، کە ڕەنگی مسین و سەوزی تێری تێکەڵ ببوون. هاتنەخوارەوەمان بەلاپاڵی ئەو

(٨)ڕاستییەکەی (سوورکێو SOR - KEW)ە، واتە کێوەسوور ـ ع.

(٩) ڕاستییەکەی (تاریەر)ە، کە ئێستا وای پێدەڵێن ـ ع.

(١٠) ئەم دوو لووتکەیە دەکەونە ناوچەی (سیوەیل)ەوە.

کێوانەی چەم و شیو دایدڕیبوون و خەرەندەی تیا دروستکردبوون، دوو سەعاتی خایاند، کە هەر بەناو دارستانی جواندابوو، مەگەر لە هەندێ ماوەی زۆر کورتدا نەبێ، شۆڕبوونەوەشمان زۆر لێژبوو، ڕێگاکەش وەک پیاو چاوەڕوانی دەکرد، کە بەناو زەوییەکی شاخاوی ئاوەها دابێ، یەکجار وا خۆش نەبوو. بێگومان ئەو جیاوازییەش کە لە نێوان ئێران و (کوردستانماندا) لێرە بەدی دەکرێ، ئەگەر پیاو بەوردی سەرنج بدات لە هیچ شوێنێکی تر ئاوا بەئاشکرا نابینرێن. ئەوەی لێرە دەیبینین تەنانەت خاکەکەش لە سرووشت و لە ڕەنگدا گۆڕاوە. ڕواڵەتی هەموو شتێک بریتی بوو لە ڕواڵەتی مەزنیی و جوانیی. دوای نیو سەعاتی تر گەیشتینە پێدەشتەکە و لە چەمی (بەرۆژە ـ یان ـ بانە)مان دا، کە چەند چەمێکی تر لەو کێوانەوە دەهاتنەخوارێ تێکەڵی دەبوون. ئەم چەمە کە لە باکوورەوە کەمێک ڕووەو خۆرئاوا دەهات و لە ژوور ئاوی (قەلاچالان)[11]ەوە دەڕژایە (ئاڵتوون سو)وە، دەبووە سنوور بۆ ئێران و تورکیا.

کە هەستم کرد لە خاکی دەردەسەری و دەرۆزەکاران ڕزگارم بووە و گەیشتوومەتەوە وڵاتی میواندرێتیی ڕاستەقینە، دڵخۆشییەکی مەزن دایگرتم. هەروەها هەستم کرد گەڕابێتمەوە ماڵی خۆم... سەرکەوتینە سەر بەرزاییەکەی بەرامبەرمان و بەلاپاڵەکانیا هەڵگەڕاین. چەند چینە بەردێکمان بینین، ئەستوورایییان دوو گرێ، یان سێ گرێ دەبوون و لەو گوێ خەرەندانە بوون، کە ئاوەڕۆ دروستی کردبوون، بەڵام ئەوەندە سەیر لوول و بەیەکدا ئاڵابوون، دەتوت پارچە خشڵی زاخاودراوی دابڕدابڕە و لەسەر شێوەی کۆن دروستکراوە.

لەیەک و چل و پێنج دەقیقەدا گەیشتینە گوندی (مەروێ) لە ناوچەی (ئالان). ئیتر لێرە کوردی ڕاستەقینە پێشوازییان لێکردین. بۆم هەیە لێرە بڵێم ئێستا چاوەڕێ دەکەم بحەسێمەوە...

گوندەکە لە جێگەیەکی جواندا بەلاپاڵی شاخێکەوەیە و بە جێگایەکەوەیە، زۆر لە چەمەکەوە بەرز نییە، لەوبەریشییەوە کێوی (بێ لوو)مان دەدی، کە ڕووەو باکوور و کەمێکیش بەلای خۆرئاوادا کشابوو. لەوێوە چاڵێک (خەرەندێکی لێژ)ی بەردەڵانی ڕووتەن هەبوو، پێی دەوترا (بری) و پیاو لەو دەلاقە و کەلێنی ئەو خەرەندەوە سەرووی گوندەکەی دەبینی، کە دیمەنێکی بەردەڵانی زۆر جوانتر بوو، شاخەکە لەپشت کەلێنەکەوە بەرزتریش دەبووەوە. شاری (بێ تووش)یش لەژێر کێوەکەدا دەبینرا، کە دەکەوتە باکووری

(١١) ئاوی (قالاچوالان) لە نزیک (شینک) دەڕژێتە (ئاڵتون سو)وە.

خۆرهەڵات و سێ سەعاتە ڕێیەک دەبوو، نەک لەبەر دووری ماوەکە، بەڵکو لەبەر ناخۆشیی ڕێگەکە. ڕووبەڕووی شاخەکە و بەرامبەر (بێ تووش)یش ناوچەی (پشدەر) هەبوو. لای خۆرئاوای ئێمەشەوە زنجیرە چیایەک هەیە، پێی دەوترێ (کوڕکوڕ)، کە لەوە دەچێ بلکێتەوە بەو شاخەی ئێستا باسم کرد. لەو تەنیشتەیشییەوە کە لە ئێمەوە نزیکە، گوندی (شینک) هەیە، کە پێنج سەعاتە ڕێیەک دەبێ. (گەڵاڵە)ش لە نزیک (شینک)ەوە، کە لای ڕاست، واتە لای باکوورەوەیە. هەروەها (مەرگە)ش دەکەوێتە شانی ئەودیوی زنجیرەکەوە، کە ڕووبارێک لە (بیتوێن) جیای دەکاتەوە و دە سەعاتە ڕێیەک دوور دەبێ.

لە ئاقاری (مەروێ)وە تووتنێکی زۆر دەکرێ، کە ئێستا گوندنشینەکان بە بەنییەوە دەکەن بۆ وشککردن. هەر بۆ تاقیکردنەوە تووتنەکەم کێشا، هەستم کرد مام ناوەندییە. لەم ناوچانە ماشێکی زۆر دەکرێ و مەزرا سەوزەکانیشی دیمەنێکی جوانیان هەیە. لە نێوان ئەم کێوانەدا گژوگیای کێویش، بەتایبەتی لەم ناوچانەدا زۆرن، کە وەک نەخش بەسەر ڕووی زەوییەوەن.

١٣ی ئەیلول

لە حەوتدا دەستمان بەڕۆیشتن کردەوە و یەکسەر بە کێوەکەدا هەڵگەڕاین، ڕووەو ترۆپکە شێوە سەیرەکە، کە باسمان کرد و ناوی (گمۆ Gmo)یە. لەم کێوانەدا کانیاوێکی زۆر هەیە، جوتیاران زۆربەیان بۆ جۆگە لێهەڵگرتن بەکاری دێنن، کە پێچاوپێچ بە دەوری کێوەکەدا دەیان هێنن، بۆئەوەی لەهەر شوێنێ پێویستیان پێی هەبێ، ئاوێژەی پێبکەن.

لە هەشت و چارەکدا گەیشتینە گوندی (دێرێ)ی جوان، کە دارستانێک لە جوانترین سپیدار، کە تا ئێستا دیبیم، داپۆشیبوو، لقوپۆپی درێژ و سێبەری زۆریان هەبوو، باخ و ڕەز لە هەمولایەکی کێوەکەوە دەوری گوندەکەیان دابوو. ڕەزیش بەسەر زۆر جێگە و درەختدا هەڵزنابوو، کە پیایدا شۆڕببوونەوە، یان لە درەختێکەوە بۆ درەختێکی تر پەلی هاویشتبوو، وەک پرچی گوڵ و ئەگریجەی لق و پۆپ. لە لاپاڵەکانی کێوەکەشەوە کانیاوێکی زۆر هەڵدەقوڵێن و بەسەر ڕەگی درەختدا تێپەڕ دەبوون و دەبوونە تاڤگەی بچووک بچووک، ئیتر جیا لە خوڕەی ئاو، گوێمان لە هیچی تر نەبوو.

هەر وا ئاسان نییە، پیاو بە ناوچەیەکی ئاوەها دڵگیردا تێپەڕبێ و نەوەستێ و تێر لە دیتنی نەخوات. بۆیە من و عومەر ئاغا دابەزین و لە نزیک جۆگەیەکی بچووک چووینە ژێر سێبەری دارگوێزەکەوە. ئیتر گوندنشینەکانیش دەستبەجێ خۆراکێکیان لە هەنگوینی شانە

و کەرەی تازە و دۆ و هەڵووژە و ترێ هێنایە بەردەممان. تا نۆ و دە دەقیقە لێرە ماینەوە، پاشان بە نابەدڵی جێگا جوانەکەمان جێهێشت و لە نزیکەی نیو سەعاتێکدا، کە هێشتا هەر سەردەکەوتین، گەیشتینە بڵندترین بەرزایی، کە دیمەنێکی بەشان و شکۆی هەبوو، چونکە کانیاوێکی زۆر، لە زەوییەوە هەڵدەقوڵی و بەشێکی ئاوەکەی بەلای باکووردا، ڕووەو ئاوی (بروز) دەچوو ئاوی بەشەکەی تریش دەڕۆیشت و کەمێک لەولاترەوە دەڕژایە ئاوی (شینک)ەوە، هەرچەندە درەختمان نەدی، بەڵام لەبەرئەوەی ئاوی زۆر بوو، زەوی سەوز دەکردەوە. ئەم شوێنەش بە (هەزار کانیان) دەناسرا. لێرەدا گەیشتینە بەرزترین شوێنی ڕێگاکەمان، بەڵام (گمۆ - Gmo) و هەردوو لووتکەکەی، کە ڕووتەن و بەردەڵانی بوون، ئاستیان لەوەی ئێمە بەرزتربوو. ماوەیەک ڕۆیشتین و هێشتا دوو لووتکەکە هەر بەسەرماندا دەیانڕوانی. نەدەکرا ڕێگایەکی لەمە چاکتر بگرینەبەر، کە بەهۆیەوە بتوانم بیرێکی ڕاستەقینە دەربارەی زنجیرە چیاکان و لەیەکتردانەوەیان گەڵاڵە بکەم.

(سوورکێو) کەوتبووە هاوتەریبی ڕێگاکەمان و وەک پێشتریش بڕوام وابوو، کێوی (قزڵجە)، یان (تاریەر)ی پێکدەهێنا، کە ئێمەی پیا تێپەڕ دەبین و لەگەڵیا لێک دەداتەوە و کێوی (کوڕە کاژاو)یش دەکەوێتە پشتەوە، یان باشووری ئەم کێوەوە، کە کەمێک ڕووەو باشووری خۆرهەڵات بەرەو تاریەر دەکشێ. لەو زەوییەشدا کە ناوبەناو شاخی شەقاری تیایە، هەردوو زنجیرەکە، بەبەرزی لێمەوە دیارن. ئیتر گوند و شوێنە سەوزەکان، یان بە تەختایی لاپاڵی کێوەکانەوەن، یان هەندێ جاری تر لە لێژاییەکانیدان، کە بەهەموویان جیاوازییەکی دیمەن جوان پێک دێنن. هەر سەد یاردەیەک دەڕۆیشتین و تووشی کانییەکی سارد دەبووین، ئەگەر لێت بخواردایەتەوە، دانەکانتی دەتەزاند. زەویش ڕەنگێکی مسینی ڕەنگ گۆگردی هەبوو. ڕێگاکەش وەک ئاسایی، درەخت داپۆشیبوو، هەرچەندە فشەڵ و بەردەڵانیش بوو، بەڵام وەک توولەڕێی ناو شاخ، خراپ نەبوو.

دوای تاوێ ناڵی ئەسپەکەم کەوت و ئیتر تا ئەسپەکەم ناڵ نەکەمەوە. نەدەکرا بەو ڕێگا بەردەڵانییەدا، بەو سەر وڵاخە قورسەوەی وەک ئەسپەکەمەوە ڕێ بکەم. ئەوەندەش نەدەبوو کە مۆڵەتی ناڵبەندەکەمان دابوو، سەردانی دەسگیرانەکەی بکات، کە لە گوندێکی نزیکی ئەم ناوە بوو، سوارمان کرد و کۆمەڵێک دیاریمان بۆ ئەم دیدەنییە خۆشە نارد. ئیتر عومەرئاغا کەرەسەی پێویستی ناڵکردنەوەی پەیداکرد و خۆی بەدەستی خۆی ئەسپەکەی ناڵکردەوە و وتی ئەو سەربازەم بەپوولێک ناوێت، ئەگەر نەتوانێ ئەسپەکەی خۆی ناڵ

بکاتەوە. ئەم ناڵکردنەوەیە ماوەیەک دوای خستین و تا نەبووە سەعات دوو، نەمانتوانی بگەینە گوندی (کەناروێ)، لە ناوچەی (سیوەیل)[١٢].

١٤ی ئەیلول

دوێنێ شەو، لە سلێمانییەوە ژمارەیەکی زۆر لە گزیر و پیاوەکانی عومەرئاغا، گەیشتنە لای. ئاگاداری کردم کە نزیکەی تا چل نۆکەری دەبێت و سێ و چوارێکیان نەبێت، ئیتر هەموویان خزمی خۆین. وتیشی پێی باش نییە نۆکەرێکی شاریی و لادێیی بیانە، بگرێتە خۆی. هەروەها وتی: (ئەوانە زۆر پێتەوە نانووسێن، لە تەنگانەشدا لەگەڵتا نامێننەوە. بەڵام خێڵەکی بەپێچەوانەی ئەمانەوەن و ئەگەر خێڵ و هۆزەکەی خۆیشی نەبن، زۆر پابەندت دەبن و برسێتی و تینوێتی و هەژاریی و ماندووبوون و مەترسیی، لێیانت جیا ناکاتەوە. زۆریشم پێ خۆشبوو، کە لە پیاوەکانی عومەرئاغام بیست، نەخۆشەکانی کۆمەڵەکەمان، لە سلێمانی چاک بوونەتەوە لە شەش و نیودا سواری ئەسپەکانمان بووینەوە و ڕۆیشتین. سەمتی ڕێکردنەکەشمان ڕووەو باشوور بوو. بە شیوێکدا شۆڕبووینەوە، تا بن دامێنی (سەرسیر). پاشان لە شیوەکە لاماندا و پاشماوەی ئەو زنجیرەیەمان بڕی، کە دەلکایەوە بە شاخی (سەرسیر) و دوێنێ لێماندابوو. دوایی بۆ سەر چەمی (سیوەیل)[١٣]دا گەڕاین، کە لە لاپاڵەکانی (سەرسیر)ەوە دەهاتە خوارەوە و پاشان کەمێک بەلای باکووردا بۆ خۆرئاوا لای دەکردەوە و لای (ماوەت)دا دەیدایەوە لە چەمی (قەڵاچوالان) و ئەوسا هەردوو چەمەکە ڕوویان دەکردە (ئاڵتوون ـ کۆپری). ئاوەکەی لەو شوێنەی ئێمەی لێ پەڕینەوە، تا چەند هەنگاوێ دەگەیشتە ئەژنۆی وڵاخ و دواتر تەنک دەبووەوە. پانتاییەکەی نزیکەی دوازدە، یان پازدە یاردە دەبوو، بەڵام شوێن ڕێڕەوەکەی زۆر لەوە پانتربوو. زۆرجاریش لە زستاندا بوار نادات، مەگەر بە کەڵەک.

لێرە زەوی هەمووی گڵەسپی بوو. بەرەو دەشتی (شاربازێڕ) شۆڕبووینەوە و دوای تاوێ توانیمان کێوی (گودرون)ی دۆستی دێرینەمان، لە شاخی (گۆیژە)، جیابکەینەوە، کە ڕووتەن و بەپاڵ یەکەوە، تا چاوبڕی دەکرد، وەک وارشێکی قولیپدار، هەڵدەکشا.

ئێستا لە خاکێکدا بووین، تەمۆخ و گاشەبەردی زۆر تیابوو، درەختیش کەم ببووەوە،

(١٢) شاخی (سەرسیر) بەتەواوی کەوتبووە لای خوارووی ئێمەوە، کە نزیک میلێک لێمان دووردەبوو. ڕێگای ئەمڕۆشمان بەلاپاڵەکانی زنجیرەی کێوی (سیوەیل) دابوو.

(١٣) ڕووباری (سیوەیل) لە چەمی (قزڵجە و بییستان) پێکدێ و بەدامێنی لاپاڵەکانی (سەرسیر)ی سەروودا دێت.

یان هەر نەمابوو، لە هەندێ جێگادا نەبێ. لە نۆ چارەکێک کەمدا شۆڕبووینەوە ناو دۆڵێکی تەنگەبەر، کە چەمی (قەڵاچوالان)[١٤] دروستی کردبوو، ئیتر تا (قەڵاچوالان) ڕێمان کرد، کە پایتەختی کۆنی ئەم بەشەی کوردستان بوو. شارەکە لەم تەنگەبەرییەدا دروستکرابوو. وا دیارە کورد حەز لەم جێگە چاڵ و نەدیوانە دەکات، تا شار و گوندی تێدا دروست بکەن ـ شارەکە هیچ شوێنەوارێکی نەمابوو، لە هەندێ کۆڵیتی پیسی ئەو گوندنشیانە زیاتر، کە لەم جێگایە نیشتەجێن (لە سلێمان ئاوا، یان سلێمان ئاباد) دابەزین کە شوێنەواری باخچەیەکی دەستنێژی. لە (سلێمان بەبە)ی باپیری بەناوبانگی بابانەکان بوو. ئەم دۆڵە بەمیوەی چاک و بەتایبەتیش بەترێ و شووتی بەناوبانگە، کە هەمووی بۆ سلێمانی دەچێ.

لەشەش و دە دەقیقەدا دەستمان بەڕۆیشتن کردەوە. گەشکە و شادی دایگرتبوون، پیاوەکانمان کە دەیانزانی دوای سەعاتێکی تر، دەگەینە سلێمانی. من خۆشم هەستم بە گەشکەیەک دەکرد، وەک چۆن پیاو هەست دەکات دەچێتەوە ماڵی خۆی. هەر بەڕاستیش ئەو نەزاکەت و میواننەوازییە جوانەی کە لە سلێمانی لەگەڵماندا کرابوو، لەو هۆ گەورانە بوون، کە وا هەست دەکەم نیشتمانی دووەمینمە.

ڕێگاکەشمان دوای دۆڵەکە، یان دوای چاڵایی ڕێڕەوی ڕووباری (قەڵاچوالان)، وردە وردە هەر سەردەکەوت و تەنگەبەرێکی دەهاتەبەر. کە سێڵاو دڕیبووی و ئێستا وشک ببووەوە. خاکەکەی هەڵوەریو و تەمۆخەکەیشی بەجۆرێ بەسەریەکدا لوول دابوو، وەک ئاسەوارێکی کۆنینە، بەملاولادا بڵاوی کردبوونەوە[١٥].

لە حەوت و نیودا گەیشتینە چاڵاییەکانی بەردەمی شاخی (ئەزمڕ). دوای تاوێ بە کورتترین بەشیدا، بە ڕێگایەکی زۆر باریکدا بەپێچ و گەوە و بەلاپاڵی شاخەکەدا سەرکەوتین، بێئەوەی بەرەو خوارەیەکمان بێتەڕێ. لە هەشتدا گەیشتینە سەر ترۆپکەکەی، پاش ئەوەی پێنج دەقیقە ڕووەو باشوور هەر بە ترۆپکەکەیدا ڕێمان کرد، دەستمان

(١٤) ڕووباری (قالاچوالان)، هەر ڕووباری (تان کوزی)یە. بڕوانە پەراوێزەکانی ژمارە ٤ و ٥ و ٦ ـ ی بەشی شەشەم ـ کە بە سەمتی (دۆڵەدرێژ) کۆدەبێتەوە و بەنێوان کێوەکانی (کوڕە کاژاو)دا تێپەڕ دەبێ و پانایی ڕێڕەوی (قالاچوالان) نزیکەی نیو میل دەبێ. ئاوەکەیشی لەم بەشەدا نزمە، چونکە بۆ مەزرای شووتی و کێڵگەی تر بەکاردەهێنرێ. لە بەرامبەر شاری (قالاچوالان)یشدا ئاوی (جون کورە)ی تێدەڕژێ، کە لە (سروچک)ەوە شۆڕدەبێتەوە. ڕووباری (قالاچوالان) لە زستان و بەهاردا زۆر دەبێ و زۆرجاریش هەموو ڕێڕەوەکەی پڕ دەبێ. کەمێکیش لەولاترەوە، بەلای ڕێڕەوەکەیەوە، پردێکی لە لقوپۆپی بیی، لەسەر دروستکراوە، کە لەسەر ستوونی بەردین دانراوە. پار زستان ئاو بردبووی.

(١٥) ئەمڕۆ بەدەم ڕێکردنەوە (گڵەسپی)م بینی.

بەهاتنەخوارەوە کرد. لە سەرەتادا هاتنەخوارەوەکەمان ناخۆش نەبوو، بەڵام دوای ئەوە ئیتر ڕێگاکە بەلێواری هەزار بەهەزارێکەوەبوو، بەتایبەتی لە جێگایەکدا، کە چاک نەکرابوو، لە ناوەڕاستیا نووکی بەردێکی گەورە دەرچووبوو. ئیتر ناچاربووین هەموومان لە ئەسپەکانمان دابەزین و خۆمان لەسەردەست بەسەریدا تێپەڕین و ئەسپەکانیشمان لەسەرخۆ و هێمن، ڕێی خۆیان کردەوە و هاتن. لێرەش بەسەلامەتی ڕزگارمان بوو. لە هەشت و نیودا گەیشتینە دامێنە سەرەکییەکەی خوارەوە. هێشتاش سەمتی ڕۆیشتنەکەمان هەر ڕووەو باشوور بوو، دیوەکەی تریشی لە بانێکی بەشبەش پێکهاتبوو، کە بە هاوتەریبی یەکتر درێژ بوونەوە... لە هەشت و پەنجا دەقیقەدا لە چاڵێکی ئەو بانەوە، چووینە ناو شیوی سلێمانییەوە، کە لە نۆدا گەیشتینێ، سەمتی شارەکەش وا دەکەوتەوە کە (٢٠ پلە) ڕوو لە باشووری خۆرئاوا بکات. لە دەدا گەیشتینەوە بەر چادرگەکەمان لە باخچەکەی (پاشا)دا، لە (چوارباخ)[١٦].

بەمجۆرە گەشتەکەم تەواوکرد، کە ئەگەرچیش بەلای نەخۆشەکانی لای منەوە زۆر خۆش نەبوو، بەڵام سوپاس بۆ خوا، کە لەوە کەمتر ماندوو بووین، لەوەی چاوەڕێ دەکرا، ئەگەر ئەوانە لەبەرچاو بگیرێ، کە (نۆبەتێ)مان تووش هات و هەڵکەوتی لەش و لاری بەغدادییەکانیش بەرگەی ئەو سەختییەیان نەدەگرت و دەترسان و هەمووشیان ئەوانە بوون کە کارگوزار و کاربەدەستانی کۆمەڵەکەمیان پێکدەهێنا...

گەشتەکەش کەڵکێکی زۆری هەبوو، چونکە سەردانی گرینگترین و سەیرترین پارچەی کوردستانم کرد و دانسقەترین ئەو جێگایانەم بینین، کە پێش من نەناسرابوون، ئەو شوێنانەی ڕێی تێناچێ گەشتوەرێکی تر، بەم نزیکانە سەردانیان بکات. ئەو ڕێگایانەش کە زۆربەیان بەرێکەوت، یان لە ئەنجامی بڕیاردانی ئەو ساتوکاتەدا گرتمنەبەر. بۆ بەختەوەریش هەموویان لەو ڕێگایانە بوون کە بەهۆیانەوە توانیم بیرێکی گشتی، لەسەر وڵاتەکە گەڵاڵە بکەم و هەر هەمان ئەو ڕێگایانەش بوون کە ئەگەر پێشتر زانیاریم دەربارەی بەرنامەیەکی گشتیی تێکڕاییان هەبوایە، دەمویست ڕووپێوییان بکەم.

(١٦) ئێستا بۆتە گەڕەکێک، لە گەڕەکەکانی سلێمانی ـ ع.